

**ДУХОВНІСТЬ ЗА РИСАМИ ХАРАКТЕРУ ХВОРИХ  
І ЗДОРОВИХ ЛЮДЕЙ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК  
З ПОКАЗНИКАМИ ФІЗИЧНОГО, ПСИХІЧНОГО  
І СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я, СПОСОБУ ЖИТТЯ  
ТА ОСОБИСТІСНИМИ ФАКТОРАМИ**

**Савченко В. М., Неведомська Є. О., Омері І. Д., Харченко Г. Д.,  
Тимчик О. В., Іващенко С. М., Буряк О. Ю., Яценко С. П.**

**ВСТУП**

Здоров'я людини є багатокomпонентним явищем. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), здоров'я – це «стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів»<sup>1</sup>. З огляду на зазначене, духовне благополуччя можна вважати проявом духовного здоров'я або духовності людини. На сьогодні є багато визначень поняття духовності. У світському розумінні духовність людини – це особлива її діяльність, спрямована на осягнення сенсу життя і свого місця в ньому, на визначення критеріїв добра і зла, для оцінки людей і подій.

Поняття «духовність» слід відрізнити від поняття «релігійність»<sup>2</sup>. Вважається, що духовність більше пов'язана зі ставленням людини до сакрального, в той час як релігійність більше визначається відношенням до обрядів і звичаїв<sup>3</sup>. Духовність відноситься до думок, почуттів і поведінки людини, яка займається пошуками стосунків зі святим (сакральним), а релігійність стосується тих думок, почуттів і поведінки, що конкретно пов'язані з формально організованою та ідентифікованою релігією<sup>4</sup>.

---

<sup>1</sup> Устав (Конституція) Всемирной организации здравоохранения. Нью-Йорк, 1946. URL: [http://www.who.int/governance/eb/who\\_constitution\\_ru.pdf](http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_ru.pdf) (дата звернення: 22.02.2022).

<sup>2</sup> Williams B.R., Holt C.L., Le D., Shultz E. Characterizing Change in Religious and Spiritual Identity among a National Sample of African American Adults. *J Relig Spiritual Aging*. 2015. № 27(4). P. 343–357. doi: 10.1080/15528030.2015.1073208

<sup>3</sup> Sinnott J.D. Special issues: Spirituality and adult development. *Journal of Adult Development*. 2001. № 8(4). P. 199–200. doi:10.1023/A:1011353527010

<sup>4</sup> Pargament K.I., Saunders S.M. Introduction to the special issue on spirituality and psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*. 2007. № 63(10). P. 903–907. doi:10.1002/jclp.20405

Духовність відрізняється від релігійності відсутністю прихильності до соціальних інститутів і ритуалів.

Науковими дослідженнями встановлено певні зв'язки фізичного компонента здоров'я з соціальним<sup>5, 6</sup> і душевним<sup>7, 8, 9</sup> компонентами. Є свідчення про зв'язок духовності людини зі статтю<sup>10, 11</sup>, віком<sup>12, 13</sup> і різними показниками функціонування<sup>14, 15</sup>. Виявлено якісні відмінності в розумінні духовності молодими та дорослими людьми, чоловіками і жінками. З віком духовність більше

---

<sup>5</sup> Hodgson S., Watts I., Fraser S., Roderick P., Dambha-Miller H. Loneliness, social isolation, cardiovascular disease and mortality: a synthesis of the literature and conceptual framework. *J R Soc Med.* 2020. № 113(5). P. 185–192. doi: 10.1177/0141076820918236

<sup>6</sup> Muscatell K.A. Socioeconomic influences on brain function: implications for health. *Ann N Y Acad Sci.* 2018. № 1428(1). P. 14–32. doi: 10.1111/nyas.13862

<sup>7</sup> Abu H.O., Ulbricht C., Ding E., Allison J.J., Salmoirago-Blotcher E., Goldberg R.J., Kiefe C.I. Association of religiosity and spirituality with quality of life in patients with cardiovascular disease: a systematic review. *Qual Life Res.* 2018. № 27(11). P. 2777–2797. doi: 10.1007/s11136-018-1906-4

<sup>8</sup> Kalra S., Priya G., Grewal E., Aye T.T., Waraich B.K., SweLatt T., Khun T., Phanvarine M., Sutta S., Kaush U., Manilka., Ruder S., Kalra B. Lessons for the Health-care Practitioner from Buddhism. *Indian J Endocrinol Metab.* 2018. № 22(6). P. 812–817. doi: 10.4103/ijem.IJEM\_286\_17

<sup>9</sup> Савченко В., Буряк О., Харченко Г., Полковенко О., Омері І., Яценко С. Стан духовного здоров'я хворих людей та його зв'язок з медичними висновками про соматичне здоров'я на курорті. *Спортивна наука та здоров'я людини.* 2019. №1. С. 109–120.

<sup>10</sup> Sibnath Deb, Kevin McGirr, Jiandong Sun. Spirituality in Indian University Students and its Associations with Socioeconomic Status, Religious Background, Social Support, and Mental Health. *J Relig Health.* 2016. № 55(5). P. 1623–1641. doi: 10.1007/s10943-016-0207-x

<sup>11</sup> Савченко В., Буряк О., Комоцька О., Погребняк Ю., Якимчук О. Рівень духовного розвитку студентів гуманітарного університету та його зв'язок із самооцінкою здоров'я. *Спортивна наука та здоров'я людини.* 2019. № 2. С. 47–53. doi: <https://doi.org/10.28925/2664-2069.2019.2.8>.

<sup>12</sup> Carlos A Reyes-Ortiz, Claudia Payan, Geraldine Altamar, Fernando Gomez, Harold G Koenig. Religiosity and self-rated health among older adults in Colombia. *Colomb Med (Cali).* 2019 Jun 30. № 50(2). P. 67-76. doi: 10.25100/cm.v50i2.4012

<sup>13</sup> Савченко В.М., Харченко Г.Д., Буряк О.Ю., Омері І.Д., Неведомська Є.О., Тимчик О.В., Яценко С.П., Білецька В.В., Ясько Л.В. Рівні особистісної зрілості студентів гуманітарного університету. *Спортивна наука та здоров'я людини.* 2020. № 1(3). С.100-114. doi:10.28925/2664-2069.2020.1.8

<sup>14</sup> Litalien M., Atari D.O., Obasi I. The Influence of Religiosity and Spirituality on Health in Canada: A Systematic Literature Review. *J Relig Health.* 2021. doi: 10.1007/s10943-020-01148-8. Online ahead of print.

<sup>15</sup> Rosmarin D.H., Wachholtz A., Ai A. Beyond descriptive research: advancing the study of spirituality and health. *J Behav Med.* 2011. № 34(6). P. 409–413. doi: 10.1007/s10865-011-9370-4. Epub 2011 jul 13.

асоціюється з морально-етичним, релігійним змістом особистого досвіду і дій<sup>16,17</sup>.

Наведені результати наукових досліджень про зв'язок духовності / релігійності зі здоров'ям не завжди є однозначними і зрозумілими, часто носять суперечливий характер<sup>18</sup>. Однією із причин цього є те, що вивчення духовності / духовного здоров'я конкретної особи є опосередкованим процесом. На особистісному рівні для дослідження духовності застосовуються чисельні опитувальники. У цих опитувальниках наводяться різноманітні твердження та питання, які вибирає або на які дає відповіді обстежуваний. Тому вид опитувальника може суттєво вплинути на трактування стану духовності / духовного здоров'я людини. Також сформовані висновки про стан духовності / духовного здоров'я можуть віддзеркалювати різні аспекти духовного розвитку людини та не завжди є порівнюваними. Уніфікувати процес вивчення духовності / духовного здоров'я досить складно. Тому є сенс проводити дослідження стану духовності / духовного здоров'я за наявними та відомими методиками, а отримані результати узагальнювати та синтезувати.

Широкий спектр засобів для вивчення духовності людини запропонувала М.С. Гончаренко (2009)<sup>19</sup>, яка у тематичному навчальному посібнику навела різноманітні спеціальні опитувальники. Одним із підходів до вивчення духовності є встановлення шляхом опитування наявності у обстежуваного тих чи інших рис характеру і на основі отриманої інформації прийняття рішення про рівень духовності<sup>20</sup>.

---

<sup>16</sup> Савченко В., Буряк О., Харченко Г., Полковенко О., Омері І., Яценко С. Стан духовного здоров'я хворих людей та його зв'язок з медичними висновками про соматичне здоров'я на курорті. *Спортивна наука та здоров'я людини*. 2019. № 1. С. 109–120.

<sup>17</sup> Савченко В.М., Харченко Г.Д., Буряк О.Ю., Омері І.Д., Неведомська С.О., Тимчик О.В., Яценко С.П., Білецька В.В., Ясько Л.В. Рівні особистісної зрілості студентів гуманітарного університету. *Спортивна наука та здоров'я людини*. 2020. № 1(3). С.100-114. doi:10.28925/2664-2069.2020.1.8

<sup>18</sup> Rosmarin D.H., Wachholtz A., Ai A. Beyond descriptive research: advancing the study of spirituality and health. *J Behav Med*. 2011. №34(6). P. 409–413. doi: 10.1007/s10865-011-9370-4. Epub 2011 jul 13.

<sup>19</sup> Діагностичні підходи до визначення стану духовного і морального здоров'я особистості : навчальний посібник для проведення практичних занять / укл.: М.С. Гончаренко, Е.Т. Карачинська, В.Є. Новікова. Харків : Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2009. 156 с.

<sup>20</sup> Савченко В.М., Неведомська С.О., Омері І.Д. Зв'язок духовності за рисами характеру з фізичною активністю хворих і здорових людей. *International scientific*

Мета дослідження – описати за рисами характеру стан духовності хворих і здорових людей та встановити зв'язок духовності з показниками різних компонентів здоров'я, способу життя та особистісними факторами.

### 1. Характеристика духовності хворих і здорових людей за рисами характеру

Обстежено 574 особи, з них: чоловіків – 313 (54,53 %), жінок – 261 (45,47 %) осіб. Середній вік обстежених становив ( $M \pm S$ )  $35,08 \pm 17,79$  років. Усього 345 хворих (60.10%), 229 здорових (39,90 %) осіб.

Стан духовного здоров'я (духовності) вивчено шляхом опитування 574 обстежених з використанням опитувальника «Позитивні риси характеру» за М.С. Гончаренко і співавт. (2009)<sup>21</sup>. За авторами опитувальник передбачає формування висновку про рівень духовного здоров'я / духовності за 4 градаціями (початковий, добрий, високий та найвищий) шляхом аналізу 50 рис характеру. Ми використали у нашому дослідженні 48 рис характеру, з яких назви 3-х змінили. Кожен рівень духовності визначався за 12 рисами характеру. Оскільки на цей час існує досить багато методів і підходів до вивчення духовності, надалі, щоб підкреслити метод, за яким визначалися рівні духовності, нами введено термін «духовність за рисами характеру». Назви використаних рис характеру та їх відповідність рівням духовності, запропонованих М.С. Гончаренко і співавт. (2009), наведено в табл. 1.

Таблиця 1

#### Співвіднесення рис характеру до рівнів духовності

№ з/п	Риси характеру	Рівень духовності
1	Самоствердження	високий
2	Дбайливість	початковий
3	Охайність	початковий
4	Співчуття	високий
5	Впевненість	добрий
6	Прихильність	високий
7	Хоробрість	початковий

*and practical conference «Physical culture and sports in the educational space: innovations and development prospects» : conference proceedings, March 5–6, 2021. Wloclawek, Republic of Poland «Baltija Publishing». P. 101–105.*

<sup>21</sup> Діагностичні підходи до визначення стану духовного і морального здоров'я особистості : навчальний посібник для проведення практичних занять / укл.: М.С. Гончаренко, Е.Т. Карачинська, В.Є. Новікова. Харків : Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2009. 156 с.

8	Чемність	початковий
9	Творче починання	високий
10	Неупередженість	найвищий
11	Рішучість	високий
12	Ентузіазм	високий
13	Достойність	високий
14	Відданість	добрий
15	Гнучкість	добрий
16	Прощення	високий
17	Дружелюбність	початковий
18	Щедрість	початковий
19	М'якість	початковий
20	Готовність допомогти	високий
21	Чесність	початковий
22	Честь, пошана	найвищий
23	Усвідомлена підпорядкованість	найвищий
24	Бадьорість	добрий
25	Справедливість	добрий
26	Доброта	початковий
27	Любов	початковий
28	Вірність	високий
29	Милосердя	високий
30	Стриманість	добрий
31	Скромність	добрий
32	Слухняність	початковий
33	Підкорення порядку	початковий
34	Терпіння	найвищий
35	Утихомиреність	найвищий
36	Цілеспрямованість	найвищий
37	Надійність	найвищий
38	Повага	високий
39	Відповідальність	добрий
40	Самодисципліна	добрий
41	Служіння	найвищий
42	Непохитність	найвищий
43	Тактовність	найвищий
44	Вдячність	добрий
45	Довіра	добрий
46	Правдивість	добрий
47	Вміння заслужити довіру	найвищий
48	Єдність, єднання	найвищий

Умовою опитування було поставити відмітку напроти тих рис характеру, які, на думку респондента, були йому властиві.

До найнижчого *початкового рівня* духовності віднесені риси характеру дбайливість, охайність, хоробрість, чемність, дружелюбність, щедрість, м'якість, чесність, доброта, любов, слухняність, підкорення порядку; до *доброго рівня* духовності – впевненість, відданість, гнучкість, бадьорість, справедливість, стриманість, скромність, відповідальність, самодисципліна, вдячність, довіра, правдивість; до *високого рівня* духовності – самоствердження, співчуття, прихильність, творче починання, рішучість, ентузіазм, достоїнність, прощення, готовність допомогти, вірність, милосердя, повага; до *найвищого рівня* духовності – неупередженість, честь / пошана, усвідомлена підпорядкованість, терпіння, утихомиреність, цілеспрямованість, надійність, служіння, непохитність, тактовність, вміння заслужити довіру, єдність / єднання. Нами початковий та добрий рівні вважалися низькими, а високий та найвищий – високими рівнями духовності.

В табл. 2 подано ранжування частоти рис характеру, на які вказали обстежені, від найбільшої до найменшої кількості. За результатами дослідження встановлено, що у п'ятірці найчастіше реєстрованих рис характеру знаходяться чотири риси, що складають найнижчий початковий рівень духовності – дружелюбність, доброта, дбайливість, чемність, а у п'ятірці найрідше виявлених рис характеру містилися чотири риси найвищого рівня духовності – усвідомлена підпорядкованість, непохитність, неупередженість, служіння. В цілому середнє арифметичне кількості виявлених рис характеру початкового рівня духовності склало 66,06 %, доброго рівня – 63,47 %, високого рівня – 58,01 % та найвищого рівня – 43,46 % випадків. Отже, в цілому за вибіркою обстежених осіб переважали риси характеру, що утворюють початковий рівень духовності.

Таблиця 2

**Риси характеру, які виявлені у обстежених осіб**

Риси характеру	Кількість (n=574)		Рівень духовності
	Абс.	%	
Справедливість	482	83.97	добрий
Дружелюбність	481	83.80	початковий
Доброта	467	81.36	початковий
Дбайливість	466	81.18	початковий
Чемність	461	80.31	початковий
Готовність допомогти	459	79.97	високий

Любов	452	78.75	початковий
Вірність	447	77.87	високий
Чесність	435	75.78	початковий
Повага	434	75.61	високий
Відповідальність	423	73.69	добрий
Співчуття	420	73.17	високий
Відданість	410	71.43	добрий
Терпіння	401	69.86	найвищий
Довіра	397	69.16	добрий
Щедрість	395	68.82	початковий
Вдячність	384	66.90	добрий
Надійність	383	66.72	найвищий
Охайність	372	64.81	початковий
Впевненість	366	63.76	добрий
Цілеспрямованість	366	63.76	найвищий
Достойність	358	62.37	високий
Правдивість	358	62.37	добрий
Самодисципліна	349	60.80	добрий
Милосердя	348	60.63	високий
Вміння заслужити довіру	346	60.28	найвищий
Прощення	345	60.10	високий
Скромність	339	59.06	добрий
Рішучість	337	58.71	високий
Хоробрість	325	56.62	початковий
Тактовність	316	55.05	найвищий
Бадьорість	312	54.36	добрий
М'якість	303	52.79	початковий
Стриманість	303	52.79	добрий
Ентузіазм	273	47.56	високий
Честь, пошана	268	46.69	найвищий
Гнучкість	249	43.38	добрий
Творче починання	248	43.21	високий
Самоствердження	234	40.77	високий
Слухняність	210	36.59	початковий
Утихомиреність	197	34.32	найвищий
Єдність, єднання	191	33.28	найвищий
Підкорення порядку	183	31.88	початковий
Усвідомлена підпорядкованість	143	24.91	найвищий
Непохитність	141	24.56	найвищий
Неупередженість	126	21.95	найвищий
Служіння	116	20.21	найвищий
Прихильність	93	16.20	високий

Розподіл рис характеру залежно від віку обстежених подано в табл. 3, з якої витікає, що за багатьма рисами характеру між виділеними віковими періодами є статистично значущі відмінності. Так, між юнаками (менше 25 років) і людьми всіх інших вікових груп за 17 рисами характеру встановлено суттєві відмінності. Людям юнацького віку, порівнюючи з людьми інших вікових груп, притаманно переважання кількості виявлення таких рис характеру, як слухняність, чемність, щедрість, любов, довіра, вдячність, відповідальність, скромність, гнучкість, бадьорість, самодисципліна – 11 рис характеру низьких рівнів духовності – та повага, вірність, творче починання, готовність допомогти, цілеспрямованість, вміння заслужити довіру – 6 рис характеру високих рівнів духовності. Окрім цього, юнакам ще не властиве розуміння ролі служіння в житті, що притаманно старшим за віком особам.

У юнаків переважання за середньою кількістю виявлених 17 рис характеру над такими ж рисами характеру, як порівняти з особами віком 25–44 роки, становить 14,04 %, з особами віком 45–59 років – 15,62 %, з особами віком 60 років і старше – 20,37 %. Це засвідчило, що за рисами характеру юні особи найбільше відрізнялися від осіб похилого віку, що виявилось за 26 рисами характеру в середньому на 26,44 %. У юнаків виявлено значне переважання (на 20 % і більше) над особами похилого віку за кількістю виявлення 5 рис характеру, що утворюють низькі рівні духовності (щедрість, доброта, чемність, бадьорість, гнучкість), та 6 рис характеру, що складають високі рівні духовності (повага, вірність, готовність допомогти, творче починання, цілеспрямованість, вміння заслужити довіру).

Отже, особам юнацького віку притаманне переважання кількості вибраних рис характеру над усіма особами інших вікових груп. У юнаків частіше реєструвалися риси характеру, що утворюють низькі рівні духовності. Це вказує на те, що особи юнацького віку ще не здатні виокремити за рисами характеру рівні духовного розвитку. Таке припущення підтверджується і тим, що юнаки мають найбільшу перевагу за кількістю виявлених рис характеру над особами похилого віку. Люди похилого віку скоротили перелік вибраних рис характеру – у 1,42 рази в порівнянні з юнаками за рисами характеру, що вибиралися у 50 % випадків і частіше, та у 3,75 рази – за рисами характеру, що вибиралися у 75 % випадків і частіше.



Таблиця 3

**Розподіл рис характеру залежно  
від вікових періодів обстежених осіб**

Риси характеру	Вікові періоди за ВООЗ							
	(1) 17–24 років (n=254)		(2) 25–44 років (n=147)		(3) 45–59 років (n=105)		(4) ≥ 60 років (n=68)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Самоствердження	106	41.73	64	43.54	44	41.90	20	29.41
Дбайливість	222	87.40	111	75.51*	78	74.29#	55	80.88
Охайність	179	70.47	86	58.50*	70	66.67	37	54.41●
Співчуття	201	79.13	97	65.99*	71	67.62#	51	75.00
Впевненість	174	68.50	96	65.31	64	60.95	32	47.06*■
Прихильність	37	14.57	21	14.29	22	20.95	13	19.12
Хорообрість	147	57.87	87	59.18	64	60.95	27	39.71*●■
Чемність	224	88.19	110	74.83*	82	78.10#	45	66.18●
Творче починання	135	53.15	58	39.46*	37	35.24#	18	26.47●
Неупередженість	55	21.65	38	25.85	19	18.10	14	20.59
Рішучість	158	62.20	85	57.82	63	60.00	31	45.59●
Ентузіазм	128	50.39	73	49.66	45	42.86	27	39.71
Достойність	171	67.32	92	62.59	59	56.19#	36	52.94●
Відданість	203	79.92	101	68.71*	64	60.95#	42	61.76●
Гнучкість	127	50.00	65	44.22	39	37.14#	18	26.47●■
Прощення	172	67.72	75	51.02*	61	58.10	37	54.41●
Дружелюбність	224	88.19	122	82.99	87	82.86	48	70.59●■
Щедрість	205	80.71	92	62.59*	61	58.10#	37	54.41●
М'якість	140	55.12	69	46.94	56	53.33	38	55.88
Готовність допомогти	222	87.40	113	76.87*	79	75.24#	45	66.18●
Чесність	206	81.10	103	70.07*	73	69.52#	53	77.94
Честь, пошана	120	47.24	75	51.02	49	46.67	24	35.29■
Усвідомлена підпорядкованість	58	22.83	41	27.89	27	25.71	17	25.00
Бадьорість	161	63.39	71	48.30*	51	48.57#	29	42.65●
Справедливість	222	87.40	122	82.99	84	80.00	54	79.41
Доброта	225	88.58	112	76.19*	85	80.95	45	66.18*●
Любов	219	86.22	106	72.11*	78	74.29#	49	72.06●
Вірність	220	86.61	109	74.15*	77	73.33#	41	60.29●■
Милосердя	163	64.17	79	53.74*	67	63.81	39	57.35
Стриманість	146	57.48	70	47.62	55	52.38	32	47.06
Скромність	173	68.11	72	48.98*	57	54.29#	37	54.41●

Слухняність	116	45.67	40	27.21*	34	32.38#	20	29.41●
Підкорення порядку	77	30.31	50	34.01	35	33.33	21	30.88
Терпіння	179	70.47	95	64.63	77	73.33	50	73.53
Утихомиреність	91	35.83	53	36.05	36	34.29	17	25.00
Цілеспрямованість	188	74.02	90	61.22*	55	52.38#	33	48.53●
Надійність	178	70.08	101	68.71	68	64.76	36	52.94●■
Повага	214	84.25	104	70.75*	73	69.52#	43	63.24●
Відповідальність	208	81.89	102	69.39*	70	66.67#	43	63.24●
Самодисципліна	172	67.72	84	57.14*	57	54.29#	36	52.94●
Служіння	38	14.96	34	23.13*	28	26.67#	16	23.53
Непохитність	64	25.20	33	22.45	30	28.57	14	20.59
Тактовність	146	57.48	84	57.14	56	53.33	30	44.12
Вдячність	187	73.62	93	63.27*	63	60.00#	41	60.29●
Довіра	196	77.17	90	61.22*	71	67.62#	40	58.82●
Правдивість	162	63.78	86	58.50	68	64.76	42	61.76
Вміння заслужити довіру	186	73.23	83	56.46*	47	44.76#	30	44.12●
Єдність, єднання	85	33.46	50	34.01	28	26.67	28	41.18

Примітка: Статистично значущі відмінності: \* – між групами 1–2, 2–3, 3–4, # – між групами 1–3, ● – між групами 1–4, ■ – між групами 2–4.

Дані в табл. 4 свідчать про наявність відмінностей за рисами характеру між чоловіками і жінками. Такі відмінності встановлено за 18 рисами характеру. Чоловікам притаманно переважання кількості виявлення таких рис характеру, як хоробрість, впевненість, бадьорість (3 риси характеру низьких рівнів духовності) та достойність, рішучість, самоствердження, прихильність, честь / пошана, утихомиреність, непохитність (7 рис характеру високих рівнів духовності), а жінкам – дбайливість, м'якість, любов, гнучкість, чемність (5 рис характеру низьких рівнів духовності) та милосердя, співчуття (2 риси характеру високих рівнів духовності). Отже, можна стверджувати про переважання у чоловіків рис характеру, що складають високі рівні духовності, порівнюючи з жінками, яким більше притаманні риси характеру, що утворюють низькі рівні духовності.

Таблиця 4

**Розподіл рис характеру залежно від статі обстежених осіб**

Риси характеру	Чоловіки (n=313)		Жінки (n=261)	
	Абс.	%	Абс.	%
Самоствердження	149	47.60	85	32.57*
Дбайливість	238	76.04	228	87.36*
Охайність	199	63.58	173	66.28
Співчуття	215	68.69	205	78.54*
Впевненість	221	70.61	145	55.56*
Прихильність	61	19.49	32	12.26*
Хорообрість	208	66.45	117	44.83*
Чемність	241	77.00	220	84.29*
Творче починання	109	34.82	139	53.26*
Неупередженість	77	24.60	49	18.77
Рішучість	207	66.13	130	49.81*
Ентузіазм	160	51.12	113	43.30
Достойність	213	68.05	145	55.56*
Відданість	221	70.61	189	72.41
Гнучкість	116	37.06	133	50.96*
Прощення	180	57.51	165	63.22
Дружелюбність	255	81.47	226	86.59
Щедрість	213	68.05	182	69.73
М'якість	150	47.92	153	58.62*
Готовність допомогти	242	77.32	217	83.14
Чесність	230	73.48	205	78.54
Честь, пошана	163	52.08	105	40.23*
Усвідомлена підпорядкованість	73	23.32	70	26.82
Бадьорість	185	59.11	127	48.66*
Справедливість	257	82.11	225	86.21
Доброта	246	78.59	221	84.67
Любов	235	75.08	217	83.14*
Вірність	235	75.08	212	81.23
Милосердя	177	56.55	171	65.52*
Стриманість	169	53.99	134	51.34
Скромність	180	57.51	159	60.92
Слухняність	107	34.19	103	39.46
Підкорення порядку	99	31.63	84	32.18
Терпіння	213	68.05	188	72.03
Утихомиреність	121	38.66	76	29.12*
Цілеспрямованість	199	63.58	167	63.98
Надійність	213	68.05	170	65.13

Повага	234	74.76	200	76.63
Відповідальність	224	71.57	199	76.25
Самодисципліна	195	62.30	154	59.00
Служіння	69	22.04	47	18.01
Непохитність	94	30.03	47	18.01*
Тактовність	180	57.51	136	52.11
Вдячність	201	64.22	183	70.11
Довіра	211	67.41	186	71.26
Правдивість	187	59.74	171	65.52
Вміння заслужити довіру	192	61.34	154	59.00
Єдність, єднання	110	35.14	81	31.03

*Примітка: \* – статистично значущі відмінності між групами.*

Наскільки формування рис характеру залежить від повноти і виду професійної освіти можна зрозуміти за даними, наведеними у таблицях 5 і 6. Обстежені були згруповані за трьома рівнями повноти освіти: перший рівень – середня і середня спеціальна освіта, другий рівень – неповна вища освіта (раніше 4 роки навчання у вищому навчальному закладі, зараз – бакалавр), третій рівень – повна вища освіта (раніше 5–6 років навчання у вищому навчальному закладі, зараз – магістр) або декілька вищих освіт (див. табл. 5). Групу осіб без вищої професійної освіти склали студенти університету. В групу гуманітарної освіти включено всі гуманітарні професії, зокрема, соціальні, культурологічні, медичні, біологічні тощо. До виробничо-технічних видів освіти включено аграрну освіту. Фінансово-економічні, юридичні, управлінські види освіти об'єднані в одну групу. Окрему групу склали військові та спеціальні службові види освіти (див. табл. 6).

Аналіз даних табл. 5 дав змогу встановити, що порівняно з особами, які мали середню чи середню спеціальну освіту, у осіб з неповною вищою освітою частіше реєструвалися риси характеру – прихильність, неупередженість, непохитність, єдність / єднання, а у осіб з повною вищою освітою – служіння. Особи з середньою чи середньою спеціальною освітами переважали за кількістю виявлених рис характеру – дбайливість, прощення, щедрість і слухняність тих осіб, які мали повну вищу освіту. Це свідчить про те, що особам з неповною та повною вищими освітами притаманні риси характеру, що формують високі рівні духовності, а особам з середньою чи середньою спеціальною освітами – риси характеру, що властиві переважно низьким рівням духовності.

Таблиця 5

**Розподіл рис характеру залежно  
від повноти освіти обстежених осіб**

Риси характеру	Повнота освіти					
	(1) Середня, середня спеціальна (n=252)		(2) Неповна вища (n=137)		(3) Повна вища, декілька освіт (n=165)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Самоствердження	99	39.29	58	42.34	72	43.64
Дбайливість	212	84.13	110	80.29	125	75.76#
Охайність	162	64.29	93	67.88	106	64.24
Співчуття	193	76.59	97	70.80	118	71.52
Впевненість	159	63.10	94	68.61	102	61.82
Прихильність	32	12.70	28	20.44*	32	19.39
Хорообрість	140	55.56	80	58.39	92	55.76
Чемність	210	83.33	109	79.56	127	76.97
Творче починання	105	41.67	64	46.72	74	44.85
Неупередженість	43	17.06	38	27.74*	41	24.85
Рішучість	150	59.52	84	61.31	91	55.15
Ентузіазм	110	43.65	68	49.64	84	50.91
Достойність	148	58.73	93	67.88	108	65.45
Відданість	181	71.83	103	75.18	113	68.48
Гнучкість	106	42.06	60	43.80	73	44.24
Прощення	161	63.89	87	63.50	88	53.33#
Дружелюбність	210	83.33	113	82.48	144	87.27
Щедрість	180	71.43	100	72.99	101	61.21*#
М'якість	127	50.40	72	52.55	88	53.33
Готовність допомогти	205	81.35	115	83.94	122	73.94*
Чесність	195	77.38	100	72.99	125	75.76
Честь, пошана	112	44.44	71	51.82	74	44.85
Усвідомлена підпорядкованість	53	21.03	32	23.36	52	31.52
Бадьорість	138	54.76	78	56.93	84	50.91
Справедливість	214	84.92	113	82.48	138	83.64
Доброта	210	83.33	110	80.29	132	80.00
Любов	208	82.54	105	76.64	124	75.15
Вірність	196	77.78	107	78.10	130	78.79
Милосердя	155	61.51	80	58.39	96	58.18
Стриманість	128	50.79	79	57.66	84	50.91
Скромність	155	61.51	83	60.58	93	56.36

Слухняність	106	42.06	51	37.23	45	27.27#
Підкорення порядку	77	30.56	38	27.74	58	35.15
Терпіння	167	66.27	102	74.45	118	71.52
Утихомиреність	86	34.13	47	34.31	56	33.94
Цілеспрямованість	156	61.90	97	70.80	101	61.21
Надійність	164	65.08	97	70.80	110	66.67
Повага	193	76.59	111	81.02	113	68.48*
Відповідальність	188	74.60	99	72.26	120	72.73
Самодисципліна	161	63.89	82	59.85	93	56.36
Служіння	42	16.67	25	18.25	45	27.27#
Непохитність	56	22.22	46	33.58*	34	20.61*
Тактовність	130	51.59	85	62.04	91	55.15
Вдячність	177	70.24	91	66.42	103	62.42
Довіра	182	72.22	89	64.96	115	69.70
Правдивість	157	62.30	83	60.58	106	64.24
Вміння заслужити довіру	149	59.13	94	68.61	91	55.15*
Єдність, єднання	74	29.37	54	39.42*	55	33.33

*Примітка: Статистично значущі відмінності: \* – між групами 1–2, 2–3, # – між групами 1–3.*

Чи впливає наявність і вид вищої професійної освіти на формування рівнів духовності можна встановити за даними табл. 6. Вони свідчать про наявність статистично значущих відмінностей осіб без вищої професійної освіти за кількістю виявлених 10 рис характеру, порівнюючи з особами, які отримали гуманітарну освіту, 27 рис характеру – з особами, які мали виробничо-технічні види освіти, 19 рис характеру – з особами, які мали фінансово-економічні, юридичні, управлінські види освіти та 18 рис характеру – з особами, які мали військові та спеціальні службові види освіти.

Порівнюючи з особами без вищої професійної освіти, у осіб з гуманітарною освітою частіше реєструвалися риси характеру неупередженість, єдність / єднання, а в осіб з військовою та спеціальною службовою видами освіти – служіння. В свою чергу, в осіб без вищої професійної освіти переважала кількість рис характеру цілеспрямованість, вміння заслужити довіру, що також відносяться до найвищого рівня духовності. Проте вказані відмінності за суттю виявлення духовного розвитку людини є все ж різними. Риси характеру неупередженість, єдність / єднання, служіння вказують на свідоме розуміння умов побудови стосунків

між людьми, що є свідченням глибинних проявів духовності людини.

Особам з гуманітарною освітою притаманні риси характеру дбайливість і готовність допомогти, що за своєї кількості переважали наявність цих рис характеру, порівнюючи з усіма іншими видами професійної освіти. Такі риси характеру з переліку найвищого рівня духовності, як вміння заслужити довіру та тактовність частіше виявлялися у осіб з гуманітарними видами освіти в порівнянні з особами з виробничо-технічними і фінансово-економічними, юридичними, управлінськими видами освіти, а цілеспрямованість – в порівнянні з фінансово-економічними, юридичними, управлінськими видами освіти.

Отже, стан духовності людини певною мірою пов'язаний з повнотою освіти та видами професійної освіти. Перш за все, особам з неповною та повною вищими освітами притаманні риси характеру, що утворюють високі рівні духовності, а особам з середньою чи середньою спеціальною освітами – риси характеру, що складають низькі рівні духовності. Порівняно з особами без вищої професійної освіти особам з гуманітарною освітою притаманна наявність більшої кількості таких рис характеру, як неупередженість, єдність / єднання, а особам з військовою та спеціальною службовою видами освіти – служіння, що свідчить про прояви найвищого рівня духовності.

Залежність розподілу рис характеру від наявності хвороб у обстежених осіб подано в табл. 7. Здоровими людьми вважалися студенти гуманітарного університету без хронічних хвороб чи травм з наслідками для здоров'я, а хворими людьми – пацієнти з наявністю будь-якого хронічного захворювання чи травмами з наслідками для здоров'я. Суттєві відмінності між здоровими і хворими людьми встановлені за 32 рисами характеру. У здорових людей кількість виявлених рис характеру переважала над кількістю цих же рис характеру у хворих людей, окрім риси «служіння». Значне переважання (на 15,0 % і більше) властиво для кількості виявлення таких рис характеру, як чемність, щедрість, скромність, слухняність, відповідальність, довіра, творче починання, готовність допомогти, вірність, самодисципліна, вміння заслужити довіру.

Виявлені відмінності за кількістю зареєстрованих рис характеру у здорових і хворих людей є закономірними і відповідають тим, що описані раніше для вікових груп, оскільки здоровими людьми були юні особи, а хворими – люди зрілого та похилого віку.

Таблиця 6

**Розподіл рис характеру залежно від виду професійної освіти  
обстежених осіб**

Риси характеру	Вид професійної освіти									
	(1) Немає професійної освіти (n=136)		(2) Гуманітарні види освіти (n=158)		(3) Виробничо-технічні види освіти (n=116)		(4) Фінансово-економічні, юридичні, управлінські види освіти (n=64)		(5) Військові, спецслужбові види освіти (n=30)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Самоствердження	53	38.97	70	44.30	43	37.07	27	42.19	17	56.67
Дбайливість	119	87.50	140	88.61	85	73.28*#	46	71.88*#	18	60.00*#
Охайність	92	67.65	111	70.25	66	56.90#	41	64.06	17	56.67
Співчуття	110	80.88	120	75.95	79	68.10*	37	57.81*#	17	56.67*#
Впевненість	94	69.12	101	63.92	74	63.79	39	60.94	21	70.00
Прихильність	17	12.50	31	19.62	21	18.10	7	10.94	8	26.67
Хорообрість	78	57.35	87	55.06	67	57.76	30	46.88	22	73.33
Чемність	124	91.18	135	85.44	83	71.55*#	49	76.56*	19	63.33*#
Творче починання	69	50.74	86	54.43	32	27.59*#	26	40.63	8	26.67*#
Неупередженість	23	16.91	45	28.48*	26	22.41	13	20.31	4	13.33
Рішучість	88	64.71	88	55.70	70	60.34	36	56.25	19	63.33
Ентузіазм	65	47.79	81	51.27	52	44.83	25	39.06	15	50.00
Достойність	90	66.18	109	68.99	60	51.72*#	36	56.25	20	66.67
Відданість	106	77.94	119	75.32	68	58.62*#	44	68.75	19	63.33
Гнучкість	67	49.26	80	50.63	38	32.76*#	27	42.19	10	33.33
Прощення	96	70.59	97	61.39	62	53.45*	30	46.88*	16	53.33
Дружелюбність	125	91.91	135	85.44	89	76.72*	53	82.81	22	73.33*
Щедрість	109	80.15	111	70.25	72	62.07*	40	62.50*	17	56.67*
М'якість	80	58.82	87	55.06	54	46.55	29	45.31	15	50.00
Готовність допомогти	122	89.71	135	85.44	81	69.83*#	46	71.88*#	18	60.00*#
Чесність	114	83.82	124	78.48	81	69.83*	40	62.50*#	21	70.00
Честь, пошана	58	42.65	78	49.37	50	43.10	31	48.44	17	56.67
Усвідомлена підпорядкованість	32	23.53	43	27.22	31	26.72	11	17.19	8	26.67
Бадьорість	84	61.76	92	58.23	54	46.55*	33	51.56	12	40.00*
Справедливість	123	90.44	128	81.01*	92	79.31*	55	85.94	26	86.67



Доброта	128	94.12	128	81.01*	88	75.86*	50	78.13*	19	63.33*#
Любов	123	90.44	130	82.28*	80	68.97*#	49	76.56*	18	60.00*#
Вірність	121	88.97	127	80.38*	77	66.38*#	49	76.56*	23	76.67
Милосердя	92	67.65	96	60.76	65	56.03	36	56.25	13	43.33*
Стриманість	80	58.82	90	56.96	53	45.69*	31	48.44	11	36.67*#
Скромність	101	74.26	99	62.66*	60	51.72*	31	48.44*	10	33.33*#
Слухняність	72	52.94	60	37.97*	29	25.00*#	17	26.56*	10	33.33
Підкорення порядку	49	36.03	48	30.38	33	28.45	19	29.69	14	46.67
Терпіння	97	71.32	110	69.62	76	65.52	39	60.94	25	83.33
Утихомирність	49	36.03	56	35.44	42	36.21	18	28.13	10	33.33
Цілеспрямованість	105	77.21	107	67.72	65	56.03*	31	48.44*#	18	60.00
Надійність	97	71.32	111	70.25	74	63.79	41	64.06	18	60.00
Повага	113	83.09	129	81.65	74	63.79*#	45	70.31*	22	73.33
Відповідальність	113	83.09	125	79.11	78	67.24*#	38	59.38*#	19	63.33*
Самодисципліна	97	71.32	103	65.19	65	56.03*	27	42.19*#	19	63.33
Служіння	20	14.71	33	20.89	28	24.14	15	23.44	10	33.33*
Непохитність	29	21.32	43	27.22	36	31.03	14	21.88	7	23.33
Тактовність	76	55.88	102	64.56	56	48.28#	31	48.44#	18	60.00
Вдячність	107	78.68	107	67.72*	68	58.62*	42	65.63	15	50.00*
Довіра	117	86.03	112	70.89*	71	61.21*	40	62.50*	18	60.00*
Правдивість	95	69.85	98	62.03	70	60.34	35	54.69*	18	60.00
Вміння заслужити довіру	102	75.00	105	66.46	54	46.55*#	31	48.44*#	15	50.00*
Єдність, єднання	37	27.21	64	40.51*	40	34.48	22	34.38	12	40.00

Примітка: Статистично значущі відмінності: \* – між групами 1–2, 1–3, 1–4, 1–5, # – між групами 2–3, 2–4, 2–5.

Таблиця 7

**Розподіл рис характеру залежно від відсутності чи наявності хвороб у обстежених**

Риси характеру	Здорові люди (n=229)		Хворі люди (n=345)	
	Абс.	%	Абс.	%
Самоствердження	95	41.48	139	40.29
Дбайливість	201	87.77	265	76.81*
Охайність	162	70.74	210	60.87
Співчуття	182	79.48	238	68.99*
Впевненість	159	69.43	207	60.00*

Прихильність	34	14.85	59	17.10
Хорообрість	132	57.64	193	55.94
Чемність	207	90.39	254	73.62*
Творче починання	124	54.15	124	35.94*
Неупередженість	46	20.09	80	23.19
Рішучість	150	65.50	187	54.20*
Ентузіазм	116	50.66	157	45.51
Достойність	157	68.56	201	58.26
Відданість	181	79.04	229	66.38*
Гнучкість	115	50.22	134	38.84*
Прощення	157	68.56	188	54.49*
Дружелюбність	208	90.83	273	79.13*
Щедрість	182	79.48	213	61.74*
М'якість	126	55.02	177	51.30
Готовність допомоги	204	89.08	255	73.91*
Чесність	188	82.10	247	71.59*
Честь, пошана	103	44.98	165	47.83
Усвідомлена підпорядкованість	52	22.71	91	26.38
Бадьорість	142	62.01	170	49.28*
Справедливість	203	88.65	279	80.87*
Доброга	206	89.96	261	75.65*
Любов	199	86.90	253	73.33*
Вірність	204	89.08	243	70.43*
Милосердя	146	63.76	202	58.55*
Стриманість	138	60.26	165	47.83*
Скромність	160	69.87	179	51.88*
Слухняність	108	47.16	102	29.57*
Підкорення порядку	73	31.88	110	31.88
Терпіння	164	71.62	237	68.70
Утихомиреність	87	37.99	110	31.88
Цілеспрямованість	169	73.80	197	57.10*
Надійність	167	72.93	216	62.61*
Повага	192	83.84	242	70.14*
Відповідальність	190	82.97	233	67.54*
Самодисципліна	160	69.87	189	54.78*
Служіння	33	14.41	83	24.06*
Непохитність	54	23.58	87	25.22
Тактовність	137	59.83	179	51.88
Вдячність	170	74.24	214	62.03*
Довіра	182	79.48	215	62.32*
Правдивість	150	65.50	208	60.29*
Вміння заслужити довіру	168	73.36	178	51.59*
Єдність, єднання	75	32.75	116	33.62

Примітка: \* – статистично значущі відмінності між групами.

Таким чином, під час аналізу стану духовності обстежених за рисами характеру нами було встановлено, що в цілому у виборці обстежених осіб переважали риси характеру, що утворюють початковий рівень духовності. Особам юнацького віку (менше 25 років) притаманна більша кількість вибраних рис характеру, порівнюючи з усіма особами інших вікових груп, особливо в порівнянні з особами похилого віку (старше 60 років). У юнаків частіше реєструються риси характеру, що складають низькі рівні духовності. Чоловіки переважають жінок за кількістю рис характеру, що утворюють високі рівні духовності.

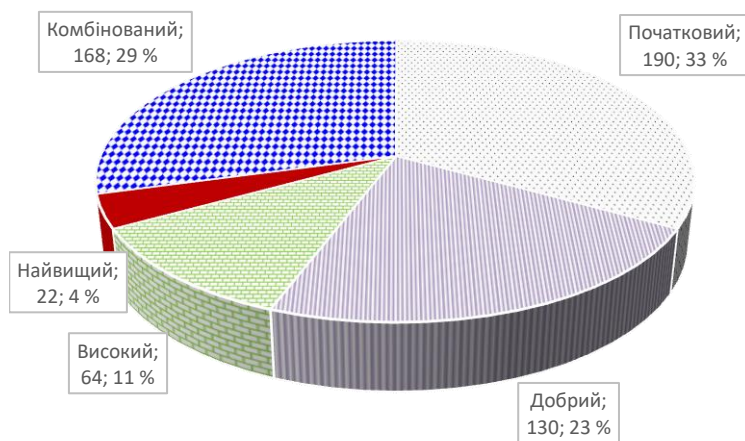
Стан духовності людини в певній мірі пов'язаний з повнотою освіти та видами професійної освіти, що виявилось у реєстрації більшої кількості рис характеру, що утворюють високі рівні духовності, у осіб з неповною та повною вищими освітами. Особам з середньою чи середньою спеціальною освітими притаманні риси характеру, що складають низькі рівні духовності. Порівняно з особами без вищої професійної освіти особам з гуманітарною освітою притаманна наявність більшої кількості таких рис характеру, як неупередженість, єдність / єднання, а особам з військовою та спеціальною службовою видами освіти – служіння, що свідчить про прояви найвищого рівня духовності.

У здорових людей кількість більшості виявлених рис характеру переважала над кількістю цих же рис характеру у хворих людей, окрім риси «служіння». Це пояснюється тим, що здоровими людьми були особи юнацького віку.

## **2. Загальний аналіз висновків про духовність за рисами характеру**

Отримані результати дослідження у вигляді відзначених рис характеру, які здавалися обстеженому, що вони йому притаманні, потребували формування висновків про рівень духовності. З цією метою за спеціальною методикою надані відповіді оцінювалися балами. За кожним рівнем духовності обчислювалася сума балів. Переважаючим вважався той рівень духовності, який набирав найбільшу суму балів. Якщо одержували однакові суми за декількома рівнями, то духовність інтерпретувалася як комбінована. Серед комбінованих рівнів виділяли низькі (одночасна реєстрація початкового і доброго рівнів), високі (одночасна реєстрація високого і найвищого рівнів) та різнонаправлені (одночасна реєстрація низьких і високих рівнів).

Розподіл рівнів духовності за рисами характеру серед обстежених подано на рис. 1. Аналіз результатів засвідчив, що у більшості обстежених, що складає 33,1 % (190/574), виявлено початковий рівень духовності. Найменша кількість обстежених – 3,83 % (22/574) мала найвищий рівень духовності. Досить значна кількість обстежених – 29,27 % (168/574) мали різні комбінації рівнів духовності. Серед останніх комбінацію низьких рівнів духовності (початковий та добрий) виявлено у 51, високих рівнів (високий та найвищий) – у 5 та різнонаправлених рівнів (одночасно низьких та високих) – у 112 обстежених з 574.



**Рис. 1. Розподіл рівнів духовності за рисами характеру серед обстежених (кількість, %)**

Щоб використати для подальшого аналізу комбіновані висновки про духовність не в одній сукупності, а за суттю відображення ними рівнів духовності за рисами характеру, проведено об'єднання споріднених за суттю висновків (комбіновані високі рівні об'єднані з найвищим рівнем) та створено нові висновки про духовність: комбіновані низькі та комбіновані різнонаправлені рівні. Результати цих перетворень висновків про рівні духовності за рисами характеру наведені в табл. 8.

**Рівні духовності обстежених  
за рисами характеру**

Рівні духовності	Кількість обстежених (n=574)	
	Абс.	%
Початковий	190	33.10
Добрий	130	22.65
Високий	64	11.15
Найвищий	27	4.70
Комбінований низький	51	8.89
Комбінований різнонаправлений	112	19.51

Аналіз таблиці 8 дав змогу встановити, що за 6-ма рівнями в цілому у виборці більшість обстежених мали низькі рівні духовності (55,75 %; 320/574), значно менша кількість – різнонаправлені комбіновані (19,51 %; 112/574), а найменша кількість – високі рівні (15,85 %; 91/574).

**3. Зв'язок духовності за рисами характеру  
з біодемографічними  
та антропометричними показниками**

Досліджено наявність зв'язку рівнів духовності зі статтю, віком, зростом та масою тіла обстежених. Зв'язок між досліджуваними показниками встановлювали шляхом побудови таблиць спряженості (кросстабуляції) з обчисленням критерію відповідності  $\chi^2$  Пірсона.

Розподіл рівнів духовності обстежених за рисами характеру залежно від статі подано в табл. 9. Аналіз результатів засвідчив, що жінкам притаманна наявність більшої кількості початкового рівня духовності – 37,9 % (99/261), ніж чоловікам – 29,1 % (91/313) ( $p < 0,05$ ). Найвищий рівень духовні статистично значуще частіше виявлявся у чоловіків – 7,0 % (22/313), ніж у жінок – 1,9 % (5/261) ( $p < 0,01$ ).

Таблиця 9

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від статі обстежених ( $\chi^2 = 13,97, p=0,0157$ )**

Рівні духовності	Чоловіки (n=313)		Жінки (n=261)	
	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	91	29.07	99	37.93*
Добрий	79	25.24	51	19.54
Високий	35	11.18	29	11.11
Найвищий	22	7.03	5	1.92*
Комбіновані низькі	25	7.99	26	9.96
Комбіновані різнонаправлені	61	19.49	51	19.54

*Примітка: Статистично значущі відмінності між вибірками при ймовірності помилкової оцінки: \* – при  $p < 0.05$ , \*\* – при  $p < 0.01$ .*

У табл. 10 наведено рівні духовності залежно від віку обстежених за періодами ВООЗ. Взаємозв'язку між цими показниками не виявлено.

Таблиця 10

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від віку обстежених ( $\chi^2 = 10,97, p=0,7543$ )**

Рівні духовності	Вікові періоди за ВООЗ							
	< 25 років (n=254)		25–44 років (n=145)		45–59 років (n=105)		> 59 років (n=68)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	82	32.28	40	27.59	41	39.05	26	38.24
Добрий	62	24.41	32	22.07	24	22.86	11	16.18
Високий	25	9.84	16	11.03	13	12.38	10	14.71
Найвищий	8	3.15	13	8.97	4	3.81	2	2.94
Комбіновані низькі	24	9.45	12	8.28	7	6.67	8	11.76
Комбіновані різнонаправлені	53	20.87	32	22.07	16	15.24	11	16.18

Аналіз зв'язку духовності обстежених з їхнім зростом показав, що обстежені з довжиною тіла 180 см і більше мали найменшу кількість початкового рівня духовності – 19,69 % (25/127) і це

суттєво відрізнялося від кількості цього рівня духовності у обстежених з довжиною тіла 170–179 см – 45,71 % (64/140) ( $p < 0,001$ ) і 160–169 см – 38,02 % (73/192) ( $p < 0,001$ ). Добрий рівень духовності частіше всього виявлявся в групі обстежених з довжиною тіла 180 см і більше – 32,28 % (41/127), що статистично значимо відрізнялося, порівнюючи з обстеженими зі зростом 160–169 см – 13,57 % (19/140) і 170–179 см – 17–19 % (33/192) ( $p < 0,001$  в обох випадках). Підкреслимо, що найвищий рівень духовності також частіше реєструвався у обстежених з довжиною тіла 180 см і більше – 10,24 % (13/127) на противагу обстеженим зі зростом менше 160 см, у яких такий рівень духовності взагалі не виявлявся (0/27), проте ця закономірність статистично значуще не підтверджувалась ( $p > 0,05$ ) (табл. 11).

Таблиця 11

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від зросту обстежених ( $\chi^2 = 43.72, p = 0.0001$ )**

Рівні духовності	Довжина тіла							
	< 160 см (n=27)		160–169 см (n=140)		170–179 см (n=192)		> 179 см (n=127)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	6	22.22	64	45.71	73	38.02	25	19.69
Добрий	7	25.93	19	13.57	33	17.19	41	32.28
Високий	4	14.81	12	8.57	24	12.50	16	12.60
Найвищий	0	0	3	2.14	10	5.21	13	10.24
Комбіновані низькі	4	14.81	11	7.86	18	9.38	14	11.02
Комбіновані різнонаправлені	6	22.22	31	22.14	34	17.71	18	14.17

Під час аналізу взаємозв'язку рівнів духовності обстежених з масою тіла між цими показниками не виявлено будь-якої залежності (табл. 12).

Таблиця 12

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від маси тіла обстежених ( $\chi^2 = 25.36, p=0.4420$ )**

Рівні духовності	Маса тіла									
	< 60 кг (n=86)		60–69 кг (n=123)		70–79 кг (n=108)		80–89 кг (n=105)		> 90 кг (n=65)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	32	37.21	45	36.59	37	34.26	32	30.48	22	33.85
Добрий	14	16.28	24	19.51	27	25.00	20	19.05	15	23.08
Високий	7	8.14	13	10.57	13	12.04	13	12.38	10	15.38
Найвищий	2	2.33	4	3.25	8	7.41	9	8.57	3	4.62
Комбіновані низькі	11	12.79	10	8.13	9	8.33	13	12.38	4	6.15
Комбіновані різнонаправлені	20	23.26	27	21.95	14	12.96	18	17.14	11	16.92

Таким чином, одержані результати засвідчили, що жінкам притаманна наявність більшої кількості початкового рівня духовності, а чоловікам – більшої кількості найвищого рівня духовності. Особи з довжиною тіла 180 см і більше виявляють найменшу кількість початкового рівня духовності та трохи більше найвищого рівня духовності в порівнянні з особами, які мають меншу довжину тіла. Не виявлено зв'язку рівнів духовності з віком і масою тіла обстежених.

**4. Зв'язок духовності за рисами характеру з показниками функціонального стану кардіо-респіраторної системи, м'язів та вестибулярного апарату**

Функціональний стан кардіо-респіраторної системи оцінювали за інтегральними функціональними показниками, що обчислювалися на основі антропометричних і рутинних показників, що характеризували функцію органів кровообігу та дихання. Оцінка функції органів кровообігу та дихання обстежених проводилася за такими показниками: частота серцевих скорочень у спокої, частота дихальних рухів у спокої, артеріальний тиск систолічний та діастолічний, життєва ємність легень, яка вимірювалась сухим портативним спірометром ССП, тривалість затримки дихання після глибокого вдиху, тривалість затримки дихання після глибокого видиху. Також вимірювалися м'язова сила кисті кистьовим динамометром ДК-100 і тривалість статичного балансування.



Застосовуючи результати зазначених вище вимірювань, обчислювали інтегральні функціональні показники, як-от адаптаційний потенціал системи кровообігу за А.П. Берсеневою<sup>22</sup>, рівень фізичного стану за О.А. Пироговою<sup>23</sup>, життєвий індекс<sup>24</sup>, індекс Хільдебранта<sup>25</sup>, індекс Скібінські, індекс Кердо та індекс сили кисті<sup>26</sup>.

За величиною адаптаційного потенціалу системи кровообігу встановлювали такі висновки: задовільний адаптаційний потенціал, напруження механізмів адаптації, незадовільний адаптаційний потенціал і зрив механізмів адаптації. Рівень фізичного стану оцінювався з урахуванням статі обстежених та із застосуванням тпких градацій: низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий. За величиною життєвого індексу та з урахуванням статі обстежених формувався висновок про ступінь відповідності функції дихання щодо маси тіла: повна відповідність, незначна невідповідність і значна невідповідність. За величиною індексу Скібінські формулювався висновок про спряженість роботи органів дихання та кровообігу за такою шкалою: погана, незадовільна, задовільна, добра та відмінна спряженість роботи органів дихання і кровообігу. За індексом Хільдебранта давався висновок про узгодженість роботи органів дихання та кровообігу: узгоджена робота, незначна неузгодженість і значна неузгодженість. Залежно від величини індексу Кердо ухвалювалося рішення про ступінь порушення вегетативного тону: нормальний тонус (ейтонія), тонус незначно порушений, тонус значно порушений. За умови позитивного значення індексу Кердо встановлювалося, що такі зміни характерні завдяки симпатичного відділу, а за умови негативного – завдяки парасимпатичного відділу вегетативної нервової системи. Індекс сили кисті характеризував

---

<sup>22</sup> Баевский Р.М., Берсенева А.П. Оценка адаптационных возможностей организма и риск развития заболеваний. Москва : Медицина, 1997. 240 с.

<sup>23</sup> Пирогова Е.А. Совершенствование физического состояния человека. К. : Здоров'я, 1989. 164 с.

<sup>24</sup> Вікова фізіологія : метод. рек. до практ. робіт / О. О. Виноградов, О. А. Виноградов, О. Д. Боярчук ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 50 с.

<sup>25</sup> Інгула Н.І. Психоемоційний стан та вегетативна резистентність у хворих з хронічною ішемією мозку на тлі стенокардії напрути. *Східно-європейський неврологічний журнал*. 2017. № 4 (16). С. 36–41.

<sup>26</sup> Основи діагностичних досліджень у фізичній реабілітації : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. Бойчук, М. Голубева, О. Левандовський, Л. Войчишин. Л. : ЗУКЦ, 2010. 240 с.

відносну силу кисті, вимірювався у відсотках і трактувався з урахуванням статі обстежених. Для оцінки цього показника нами введені п'ять градацій, яким відповідають такі висновки: мала відносна сила, нижче середньої відносна сила, середня відносна сила, вище середньої відносна сила та велика відносна сила.

Аналіз зв'язку рівнів духовності з частотою серцевих скорочень обстежених не виявив між цими показниками будь-якої залежності (табл. 13).

Таблиця 13

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від частоти серцевих скорочень у обстежених**  
( $\chi^2 = 8.32, p=0.9104$ )

Рівні духовності	Частота серцевих скорочень за 1 хв							
	59 і менше (n=31)		60-69 (n=185)		70-79 (n=188)		80-89 (n=71)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	11	35.48	61	32.97	73	38.83	22	30.99
Добрий	10	32.26	41	22.16	33	17.55	14	19.72
Високий	1	3.23	22	11.89	22	11.70	11	15.49
Найвищий	1	3.23	11	5.95	8	4.26	4	5.63
Комбіновані низькі	3	9.68	18	9.73	18	9.57	6	8.45
Комбіновані різнонаправлені	5	16.13	32	17.30	34	18.09	14	19.72

У процесі вивчення зв'язку рівнів духовності з систолічним артеріальним тиском (АТ) обстежених встановлено переважання кількості різнокомбінованого рівня духовності в осіб із тиском 109 мм.рт.ст. і менше – 27,27 % (12/44) – порівняно з особами, які мали тиск 140 мм.рт.ст. і більше – 10,77% (7/65) ( $p<0,05$ ). Також для осіб із систолічним АТ 109 мм.рт.ст. і менше характерна більша кількість доброго рівня духовності – 18,18 % (8/44), що суттєво відрізнялося від осіб із систолічним АТ 140 мм.рт.ст. і більше – 10,77 % (7/65) ( $p<0,05$ ). Встановлено суттєві відмінності між особами з АТ 120–129 мм.рт.ст. і з АТ 140 мм.рт.ст. і більше за двома рівнями духовності. Це виявилось у меншій кількості початкового рівня духовності за умови АТ 120–129 мм.рт.ст. – 27,50 % (55/200) у порівнянні з АТ 140 мм.рт.ст. і більше – 44,62 % (29/65) ( $p<0,05$ ), а також у більшій кількості доброго рівня духовності за умови АТ 120–129 мм.рт.ст. – 23,50 % (47/200), якщо

порівнювати з АТ 140 мм.рт.ст. і більше –10.77% (7/65) ( $p < 0.05$ ) (табл. 14).

Таблиця 14

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від систолічного артеріального тиску у обстежених**  
( $\chi^2 = 28.69, p = 0.0940$ )

Рівні духовності	Артеріальний тиск систолічний, мм.рт.ст.									
	109 і менше (n=44)		110-119 (n=84)		120-129 (n=200)		130-139 (n=83)		140 і більше (n=65)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	13	29.55	34	40.48	55	27.50	36	43.37	29	44.62
Добрий	8	18.18	22	26.19	47	23.50	15	18.07	7	10.77
Високий	7	15.91	8	9.52	24	12.00	9	10.84	8	12.31
Найвищий	1	2.27	2	2.38	11	5.50	4	4.82	6	9.23
Комбіновані низькі	3	6.82	3	3.57	24	12.00	7	8.43	8	12.31
Комбіновані різнонаправлені	12	27.27	15	17.86	39	19.50	12	14.46	7	10.77

Зв'язку рівнів духовності з діастолічним АТ обстежених не встановлено (табл. 15).

Таблиця 15

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від діастолічного артеріального тиску у обстежених**  
( $\chi^2 = 22.32, p = 0.0997$ )

Рівні духовності	Артеріальний тиск діастолічний, мм.рт.ст.							
	69 і менше (n=109)		70-79 (n=119)		80-89 (n=185)		90 і більше (n=63)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	36	33.03	45	37.82	59	31.89	27	42.86
Добрий	23	21.10	32	26.89	32	17.30	12	19.05
Високий	13	11.93	13	10.92	26	14.05	4	6.35
Найвищий	6	5.50	4	3.36	7	3.78	7	11.11
Комбіновані низькі	7	6.42	12	10.08	21	11.35	5	7.94
Комбіновані різнонаправлені	24	22.02	13	10.92	40	21.62	8	12.70

Розподіл рівнів духовності залежно від життєвої ємності легень (ЖЄЛ) обстежених подано в табл. 16. Аналіз даних цієї таблиці дав змогу встановити, що за умови ЖЄЛ менше 3000 мл виявлено найменшу кількість доброго рівня духовності – 9,68 % (3/310), а найбільшу його кількість реєстрували за умови, коли ЖЄЛ становила 5000-5900 мл – 27,78 % (20/72) ( $p < 0.05$ ) та більше 5000 мл – 25,00 % (6/24) ( $p > 0.05$ ).

Таблиця 16

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від життєвої ємності легень у обстежених ( $\chi^2 = 14.19, p = 0.8202$ )**

Рівні духовності	Життєва ємність легень									
	< 3000 мл (n=31)		3000-3900 мл (n=144)		4000-4900 мл (n=154)		5000-5900 мл (n=72)		> 5900 мл (n=24)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	9	29.03	56	38.89	55	35.71	19	26.39	8	33.33
Добрий	3	9.68	30	20.83	32	20.78	20	27.78	6	25.00
Високий	5	16.13	16	11.11	20	12.99	7	9.72	2	8.33
Найвищий	2	6.45	5	3.47	7	4.55	6	8.33	1	4.17
Комбіновані низькі	4	12.90	12	8.33	17	11.04	8	11.11	1	4.17
Комбіновані різнонаправлені	8	25.81	25	17.36	23	14.94	12	16.67	6	25.00

Найменшу кількість початкового рівня духовності реєстрували у осіб з затримкою дихання після вдиху більше 90 сек – 24.44% (11/458), а найбільшу його кількість – в осіб із затримкою дихання після вдиху 30-44 сек – 42.86% (48/112) ( $p < 0.05$ ). Добрий рівень духовності у більшій кількості притаманний особам з затримкою дихання після вдиху понад 90 сек – 42.22% (19/45), що статистично значуще відрізнялось від осіб з затримкою дихання після вдиху менше 30 сек – 10.53% (4/38) ( $p < 0.01$ ). Особам із затримкою дихання після вдиху менше 30 сек притаманна більша кількість комбінованих низьких рівнів духовності – 18.42% (7/38). Це суттєво відрізнялося від осіб з затримкою дихання після вдиху більше 90 сек – 4.44% (2/45) ( $p < 0.05$ ) (див. табл. 17).

Встановлено статистично значуще переважання кількості доброго рівня духовності в осіб з затримкою дихання після вдиху більше 90 сек – 34.21% (13/38) в порівнянні з особами, які затримували дихання після вдиху менше 30 сек – 14.44% (13/90) ( $p < 0.01$ ) (див. табл. 18).

Таблиця 17

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від затримки дихання після вдишу у обстежених**  
 $(\chi^2 = 35.27, p=0.0186)$

Рівні духовності	Тривалість затримки дихання після вдишу									
	< 30 сек (n=38)		30-44 сек (n=112)		45-59 сек (n=151)		60-89 сек (n=107)		> 90 сек (n=45)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	15	39.47	48	42.86	46	30.46	39	36.45	11	24.44
Добрий	4	10.53	21	18.75	28	18.54	21	19.63	19	42.22
Високий	6	15.79	8	7.14	19	12.58	16	14.95	4	8.89
Найвищий	0	0	8	7.14	7	4.64	6	5.61	1	2.22
Комбіновані низькі	7	18.42	8	7.14	15	9.93	12	11.21	2	4.44
Комбіновані різнонаправлені	6	15.79	19	16.96	36	23.84	13	12.15	8	17.78

Таблиця 18

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від затримки дихання після видиху у обстежених**  
 $(\chi^2 = 16.49, p=0.6853)$

Рівні духовності	Тривалість затримки дихання після видиху									
	< 20 сек (n=90)		20-29 сек (n=165)		30-39 сек (n=103)		40-49 сек (n=57)		> 49 (n=38)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	39	43.33	54	32.73	34	33.01	20	35.09	12	31.58
Добрий	13	14.44	32	19.39	26	25.24	9	15.79	13	34.21
Високий	11	12.22	20	12.12	11	10.68	8	14.04	3	7.89
Найвищий	3	3.33	11	6.67	5	4.85	2	3.51	1	2.63
Комбіновані низькі	11	12.22	16	9.70	7	6.80	8	14.04	2	5.26
Комбіновані різнонаправлені	13	14.44	32	19.39	20	19.42	10	17.54	7	18.42

Дані про зв'язок рівнів духовності зі статичним балансуванням обстежених наведено в табл. 19. Виявлено більшу кількість початкового рівня духовності в осіб з тривалістю статичного балансування 60-80 сек – 48.39% (15/31) та з тривалістю статичного балансування більше 89 сек – 45.24% (19/42) в порівнянні з особами з тривалістю 15-29 сек – 28.10% (34/121) ( $p < 0.05$  для обох випадків порівняння). Найбільшу кількість доброго рівня духовності виявлено в осіб з тривалістю статичного балансування 15-29 сек – 28.93% (35/121), що суттєво відрізнялося від осіб з тривалістю

69-89 сек – 6.45% (2/31) ( $p < 0.01$ ) та з тривалістю понад 89 сек – 11.90% (5/42) ( $p < 0.05$ ). Виявлено тенденцію до переважання кількості високого рівня духовності в осіб з тривалістю статичного балансування 69-89 сек – 19.35% (6/31) в порівнянні з особами, у яких тривалість була менше 15 сек – 8.55% (10/117) ( $t = 1.7217$ ,  $p > 0.05$ ). Також можна констатувати, що комбіновані різнонаправлені рівні духовності частіше виявлялися у осіб з тривалістю статичного балансування 45-59 сек – 33.33% (9/27) в порівнянні з особами з тривалістю менше 15 сек – 11.97% (14/117) ( $p < 0.01$ ).

Таблиця 19

**Розподіл духовності за рисами характеру залежно від статичного балансування у обстежених ( $\chi^2 = 38.73$ ,  $p = 0.0391$ )**

Рівні духовності	Тривалість статичного балансування											
	< 15 сек (n=117)		15-29 сек (n=121)		30-44 сек (n=56)		45-59 сек (n=27)		60-89 сек (n=31)		> 89 сек (n=42)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	42	35.90	34	28.10	20	35.71	8	29.63	15	48.39	19	45.24
Добрий	27	23.08	35	28.93	12	21.43	5	18.52	2	6.45	5	11.90
Високий	10	8.55	13	10.74	9	16.07	1	3.70	6	19.35	4	9.52
Найвищий	11	9.40	5	4.13	0	0	2	7.41	1	3.23	1	2.38
Комбіновані низькі	13	11.11	7	5.79	7	12.50	2	7.41	1	3.23	5	11.90
Комбіновані Різнонаправлені	14	11.97	27	22.31	8	14.29	9	33.33	6	19.35	8	19.05

Під час аналізу зв'язку рівнів духовності з м'язовою силою кисті обстежених встановлено лише статистично значуще переважання кількості комбінованих різнонаправлених рівнів духовності за умови великої сили кисті – 26.19% (11/42) в порівнянні з малою силою кисті – 6.67% (3/45) ( $p < 0.05$ ) (див. табл. 20).

Серед осіб, які мали велику відносну силу за індексом сили кисті, зареєстровано найменшу кількість найвищого рівня духовності – 1.06% (1/94), що статистично значуще відрізнялось від осіб з малою, нижче середньої та середньою відносною силою, у яких цей рівень реєструвався частіше – відповідно 8.25% (8/97), 7.53% (7/93) і 8.47% (5/59) ( $p < 0.05$  для всіх випадків порівняння) (див. табл. 21).

Таблиця 20

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від м'язової сили кисті у обстежених ( $\chi^2 = 26.33, p=0.1550$ )**

Рівні духовності	М'язова сила кисті									
	Мала (n=45)		Нижче середньої (n=106)		Середня (n=114)		Вище середньої (n=96)		Велика (n=42)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	19	42.22	48	45.28	30	26.32	26	27.08	12	28.57
Добрий	9	20.00	16	15.09	27	23.68	23	23.96	9	21.43
Високий	5	11.11	10	9.43	11	9.65	13	13.54	7	16.67
Найвищий	2	4.44	6	5.66	9	7.89	7	7.29	0	0
Комбіновані низькі	7	15.56	7	6.60	15	13.16	8	8.33	3	7.14
Комбіновані різнонаправлені	3	6.67	19	17.92	22	19.30	19	19.79	11	26.19

Таблиця 21

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від індексу сили кисті (ступеню відносної сили) у обстежених ( $\chi^2 = 24.96, p=0.2029$ )**

Рівні духовності	Величина відносної сили кисті									
	Мала сила (n=97)		Нижче середньої (n=93)		Середня (n=59)		Вища середньої (n=57)		Велика (n=94)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	35	36.08	40	43.01	13	22.03	17	29.8	30	31.91
Добрий	17	17.53	19	20.43	15	25.42	6	10.5	25	26.60
Високий	11	11.34	7	7.53	8	13.56	9	15.8	10	10.64
Найвищий	8	8.25	7	7.53	5	8.47	3	5.3	1	1.06
Комбіновані низькі	12	12.37	6	6.45	6	10.17	8	14.0	8	8.51
Комбіновані різнонаправлені	14	14.43	14	15.05	12	20.34	14	24.6	20	21.28

Спочатку для встановлення зв'язку між рівнями духовності та адаптаційним потенціалом системи кровообігу за А.П. Берсеневою обстежені з результатами «зрив механізмів адаптації», оскільки їхня кількість була невисокою, були об'єднані в групу з обстеженими, які мали результати «незадовільний адаптаційний потенціал».

Виявлено, що найвищий рівень духовності частіше реєструвався за умови незадовільного адаптаційного потенціалу та зриву механізмів адаптації – 9.8% (5/51). Це статистично значуще більше в порівнянні з задовільним адаптаційним потенціалом – 1.9% (3/156) ( $p < 0.05$ ). Також можна відмітити наявність тенденції до переважання кількості початкового рівня духовності в осіб із незадовільним адаптаційним потенціалом та зі зривом механізмів адаптації – 45.1% (23/51) – порівнюючи з особами із задовільним адаптаційним потенціалом – 31.4% (49/156) ( $p > 0.05$ ) (див. табл. 22).

Таблиця 22

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від адаптаційного потенціалу системи кровообігу за А.П. Берсеневою у обстежених ( $\chi^2 = 15.98$ ,  $p = 0.1000$ )**

Рівні духовності	Адаптаційний потенціал системи кровообігу					
	Задовільний (n=156)		Напруження механізмів адаптації (n=262)		Незадовільний та зрив механізмів адаптації (n=51)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	49	31.41	93	35.50	23	45.10
Добрий	41	26.28	47	17.94	8	15.69
Високий	16	10.26	33	12.60	6	11.76
Найвищий	3	1.92	16	6.11	5	9.80
Комбіновані низькі	17	10.90	23	8.78	5	9.80
Комбіновані різнонаправлені	30	19.23	50	19.08	4	7.84

Початковий рівень духовності більше всього виявлено у осіб як з високим рівнем – 41.25% (66/158), так і з нижче середнього рівнем фізичного стану за О.А. Пироговою – 41.18% (21/49). Це було суттєво більше, ніж у осіб з вище середнього рівнем фізичного стану – 22.55% (23/98) ( $p < 0.01$  для обох випадків порівняння) (табл. 23).

Розподіл рівнів духовності залежно від життєвого індексу обстежених подано в табл. 24. Зв'язку рівнів духовності зі життєвим індексом обстежених не встановлено.



Таблиця 23

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від рівня фізичного стану за О.А. Пироговою в обстежених ( $\chi^2 = 24.96, p=0.2027$ )**

Рівні духовності	Рівень фізичного стану									
	Високий (n=158)		Вище середнього (n=98)		Середній (n=96)		Нижче середнього (n=49)		Низький (n=55)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	66	41.25	23	22.55	35	34.31	21	41.18	21	37.50
Добрий	31	19.38	25	24.51	24	23.53	7	13.73	9	16.07
Високий	14	8.75	18	17.65	12	11.76	6	11.76	6	10.71
Найвищий	4	2.50	7	6.86	6	5.88	1	1.96	6	10.71
Комбіновані низькі	12	7.50	12	11.76	10	9.80	5	9.80	6	10.71
Комбіновані різнонаправлені	33	20.63	17	16.67	15	14.71	11	21.57	8	14.29

Таблиця 24

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від життєвого індексу в обстежених ( $\chi^2 = 19.65, p=0.0326$ )**

Рівні духовності	Відповідність функції дихання щодо маси тіла					
	Повна відповідність (n=238)		Незначна невідповідність (n=154)		Значна невідповідність (n=26)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	82	34.45	56	36.36	8	30.77
Добрий	52	21.85	34	22.08	2	7.69
Високий	22	9.24	22	14.29	5	19.23
Найвищий	15	6.30	2	1.30	4	15.38
Комбіновані низькі	21	8.82	19	12.34	2	7.69
Комбіновані різнонаправлені	46	19.33	21	13.64	5	19.23

Для встановлення зв'язку між рівнями духовності з індексом Скібінські осі, які мали результат «погана спряженість», через їхню невелику чисельність об'єднали з групою обстежених, які мали результати «задовільна спряженість». Встановлено, що добрий рівень духовності частіше реєструвався за відмінної спряженості – 39.98% (19/48), а найрідше – за поганої та незадовільної спряженості роботи органів дихання та кровообігу – 8.33% (2/24) ( $p < 0.01$ ). За умови відмінної спряженості найрідше виявлялися

комбіновані низькі рівні духовності – 4.17 (2/48), а найчастіше – за умови поганої та незадовільної спряженості роботи органів дихання та кровообігу – 20.83% (5/24) ( $p < 0.05$ ) (табл. 25).

Таблиця 25

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від індексу Скібінські у обстежених ( $\chi^2 = 26.15, p = 0.0364$ )**

Рівні духовності	Спряженість роботи органів дихання та кровообігу							
	Погана та незадовільна (n=24)		Задовільна (n=170)		Добра (n=167)		Відмінна (n=48)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	8	33.33	69	40.59	49	29.34	16	33.33
Добрий	2	8.33	30	17.65	35	20.96	19	39.58
Високий	4	16.67	18	10.59	23	13.77	3	6.25
Найвищий	0	0	8	4.71	10	5.99	1	2.08
Комбіновані низькі	5	20.83	13	7.65	22	13.17	2	4.17
Комбіновані різнонаправлені	5	20.83	32	18.82	28	16.77	7	14.58

Зв'язку рівнів духовності з узгодженістю роботи органів дихання та кровообігу за індексом Хільдебранта (табл. 26) та зі станом вегетативного тону за індексом Кердо (див. табл. 27) не встановлено.

Таблиця 26

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від індексу Хільдебранта в обстежених ( $\chi^2 = 19.69, p = 0.4769$ )**

Рівні зрілості	Узгодженість роботи органів дихання та кровообігу					
	Узгоджена Робота (n=345)		Незначна неузгодженість (n=71)		Значна неузгодженість (n=25)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	126	36.52	18	25.35	9	36.00
Добрий	75	21.74	15	21.13	4	16.00
Високий	42	12.17	10	14.08	3	12.00
Найвищий	20	5.80	3	4.23	0	0
Комбіновані низькі	28	8.12	9	12.68	3	12.00
Комбіновані різнонаправлені	54	15.65	16	22.54	6	24.00

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від індексу Кердо в обстежених (стану вегетативного тонусу)**  
 $(\chi^2 = 8.34, p=0.5954)$

Рівні духовності	Стан вегетативного тонусу					
	Нормальний (n=126)		Незначне порушення (n=296)		Значне порушення (n=51)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	38	30.16	109	36.82	20	39.22
Добрий	27	21.43	59	19.93	12	23.53
Високий	17	13.49	37	12.50	2	3.92
Найвищий	4	3.17	16	5.41	4	7.84
Комбіновані низькі	15	11.90	24	8.11	4	7.84
Комбіновані різнонаправлені	25	19.84	51	17.23	9	17.65

Таким чином, у осіб з підвищеним систолічним АТ (більше 140 мм.рт.ст.) реєстрували більшу кількість початкового рівня духовності та меншу кількість комбінованих різнонаправлених рівнів духовності в порівнянні з особами з низьким систолічним АТ. За умови більшої величини ЖЄЛ (5900 мл і більше) частіше виявлявся лише добрий рівень духовності, а інші рівні духовності з величиною ЖЄЛ не пов'язані. Кількість початкового рівня, комбінованих низьких рівнів духовності найменше виявлялися в осіб із затримкою дихання після вдиху більше 90 сек, тобто за умов гарних функціональних можливостей органів дихання обстежених. Навпаки, за умови кращих показників статичного балансування (більше 60 сек) реєстрували більшу кількість початкового рівня духовності, а меншу його кількість реєстрували тоді, коли тривалість балансування була менше 15 сек. В осіб із великою м'язовою силою кисті частіше виявлялися комбіновані різнонаправлені рівні духовності, а в осіб з великою відносною силою кисті за індексом сили кисті реєстрували найменшу кількість найвищого рівня духовності. Це може вказувати на наявність зворотної залежності між м'язовою силою кисті та духовністю обстежених.

Різнонаправлені зв'язки встановлені між градаціями адаптаційного потенціалу системи кровообігу за А.П. Берсеневою та рівнями духовності, що виявили у реєстрації найменшої кількості найвищого рівня духовності та одночасно найменшої кількості початкового рівня духовності за умови задовільного адаптаційного

потенціалу. В цьому випадку, спираючись на кількість осіб, у яких в цілому виявлено початковий (72 особи) та найвищий (8 осіб) рівні духовності, можна припустити, що за умови незадовільного та зриву механізмів адаптації переважає початковий рівень духовності. За індексом Скібінські за умови поганої та незадовільної спряженості роботи органів дихання та кровообігу частіше виявлялися комбіновані низькі рівні духовності та добрий рівень духовності.

Не виявлено зв'язку рівнів духовності з частотою серцевих скорочень, діастолічним АТ, життєвим індексом, узгодженістю роботи органів дихання та кровообігу за індексом Хільдебранта та зі станом вегетативного тону за індексом Кердо. Виявлені зв'язки між рівнями духовності та рівнями фізичного стану за О.А. Пироговою не підлягають логічному поясненню.

Отже, високі рівні духовності (високий, найвищий) за рисами характеру частіше реєструються за кращою функціональною можливістю органів дихання, більш низького систолічного АТ, задовільного адаптаційного потенціалу системи кровообігу за А.П. Берсеневою. З іншого боку, можливий зворотній зв'язок м'язової сили кисті, тривалості статичного балансування з духовністю обстежених.

### **5. Зв'язок духовності за рисами характеру зі станом фізичного здоров'я, оціненого за опитуванням**

Фізичне здоров'я обстежених оцінювали шляхом опитування. Для цього використано спеціально розроблений опитувальник для збору анамнестичних даних про наявність хвороб у попередній час, опитувальник для самооцінки здоров'я за В.П. Войтенком та опитувальник якості життя MOS SF-36.

Опитувальник на основі анамнестичних даних про наявність хвороб у попередній час передбачав такі питання та варіанти відповіді на них:

– *хвороби протягом життя* (не хворів; хворів без втрати працездатності; хворів із тимчасовою втратою працездатності; хворів із постійною втратою працездатності – встановлено інвалідність);

– *простудні (гострі респіраторні) хвороби протягом останнього року* (не хворів; хворів 1-2 рази на рік; хворів 3 і більше разів на рік);

– *хвороби протягом останнього року без простудних* (не хворів; хворів без втрати працездатності; хворів з тимчасовою втратою

працездатності; хворів з постійною втратою працездатності – інвалідність встановлена в цьому році).

Для самооцінки здоров'я (СОЗ) використано опитувальник, який запропонований В.П. Войтенком (1991)<sup>27</sup>. Опитувальник передбачає надання відповідей на 28 питань. Обчислюється сума балів та робиться висновок про самопочуття обстеженого (чим більша сума балів, тим гірше самопочуття): 0 балів – добре самопочуття; 1–5 балів – задовільне самопочуття; 6–10 – незадовільне самопочуття; 11–20 – погане самопочуття; більше 20 – дуже погане самопочуття.

Про стан фізичного здоров'я судили за опитувальником якості життя MOS SF-36<sup>28,29</sup>, визначаючи фізичний компонент здоров'я (physical component summary), який включав шкали: фізична активність, роль фізичних проблем, фізичний / тілесний біль та загальне здоров'я. Простір значень фізичного компоненту здоров'я був умовно шкальований на 5 градацій з висновками про рівень ФКЗ: 29 балів і менше – низький рівень, 30–39 балів – нижче середнього рівень, 40–49 балів – середній рівень, 50–59 балів – вище середнього рівень та 60 балів і більше – високий рівень.

Досліджено зв'язок рівнів духовності з наявністю хвороб протягом всього життя та останнього року за опитуванням. Встановлено, що осіб, які не хворіли протягом життя, було дуже мало – 25/569. У них частіше всього реєструвався початковий рівень духовності – 48,0 % (12/25). Такий рівень духовності виявлявся рідше у осіб, які хворіли протягом життя без втрати працездатності – 26,32 % (35/133) ( $p < 0.05$ ) та з втратою працездатності – 34,55 % (142/411) ( $p > 0.05$ ) (табл. 28).

---

<sup>27</sup> Войтенко В.П. Здоровье здоровых. Введение в санологию. К. : Здоровье, 1991. 246 с.

<sup>28</sup> Ware J.E., Snow K.K., Kosinski M., Gandek B. SF-36 Health Survey. Manual and interpretation guide. The Health Institute, New England Medical Center. Boston, Mass, 1993. 198 p.

<sup>29</sup> Фещенко, Ю.І., Мостовой Ю.М., Бабійчук Ю.В. Процедура адаптації міжнародного опитувальника оцінки якості життя MOS SF-36 в Україні. Досвід застосування у хворих бронхіальною астмою. *Український пульмонологічний журнал*. 2002. № 3. С. 9–11.

Таблиця 28

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від наявності хвороб у обстежених протягом життя за опитуванням ( $\chi^2 = 0.64, p=0.3856$ )**

Рівні духовності	Хвороби протягом життя					
	Не хворів (n=25)		Хворів без втрати працездатності (n=133)		Хворів з втратою працездатності (n=411)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	12	48.00	35	26.32	142	34.55
Добрий	4	16.00	36	27.07	89	21.65
Високий	4	16.00	14	10.53	44	10.71
Найвищий	0	0	6	4.51	21	5.11
Комбіновані низькі	0	0	15	11.28	36	8.76
Комбіновані різнонаправлені	5	20.00	27	20.30	79	19.22

Найвищий рівень духовності притаманний переважно особам, які не хворіли простудними хворобами протягом останнього року – 9.7% (13/134), що статистично значуще більше в порівнянні з особами, які хворіли 3 і більше разів на рік – 1.23% (1/81) ( $p<0.02$ ). Комбіновані низькі рівні духовності частіше реєструвалися серед осіб, які хворіли простудними захворюваннями 3 і більше разів на рік, що відрізнялося від тих осіб, які хворіли 1–2 рази на рік цими захворюваннями – 5.6% (20/355) ( $p<0.001$ ) (табл. 29).

Таблиця 29

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від наявності простудних хвороб у обстежених протягом останнього року за опитуванням ( $\chi^2 = 33.26, p=0.0002$ )**

Рівні духовності	Простудні хвороби протягом останнього року					
	Не хворів (n=134)		1-2 рази за рік (n=355)		3 і більше разів за рік (n=81)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	33	24.63	128	36.06	26	32.10
Добрий	31	23.13	85	23.94	14	17.28
Високий	14	10.45	45	12.68	5	6.17
Найвищий	13	9.70	12	3.38	1	1.23
Комбіновані низькі	17	12.69	20	5.63	14	17.28
Комбіновані різнонаправлені	26	19.40	65	18.31	21	25.93

Розподіл рівнів духовності залежно від наявності хвороб (без простудних) у обстежених протягом останнього року подано в табл. 30. Зв'язку між цими показниками не встановлено.

Таблиця 30

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від наявності хвороб (без простудних) у обстежених протягом останнього року за опитуванням ( $\chi^2 = 19.36, p=0.0359$ )**

Рівні духовності	Хвороби протягом останнього року (без простудних)					
	Не хворів (n=281)		Хворів без втрати працездатності (n=156)		Хворів з втратою працездатності (n=130)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	90	32.03	57	36.54	40	30.77
Добрий	67	23.84	40	25.64	23	17.69
Високий	35	12.46	11	7.05	16	12.31
Найвищий	7	2.49	5	3.21	13	10.00
Комбіновані низькі	26	9.25	11	7.05	14	10.77
Комбіновані різнонаправлені	56	19.93	32	20.51	24	18.46

Спочатку для встановлення зв'язку між рівнями духовності та станом здоров'я за самооцінкою за В.П. Войтенком обстежені з результатами добре самопочуття та задовільне самопочуття були об'єднані в одну групу через невелику чисельність обстежених з добрим самопочуттям. Таку ж процедуру виконано з особами, які мали погане самопочуття та дуже погане самопочуття (див. табл. 31). Більшу кількість доброго рівня духовності реєстрували за умови незадовільного самопочуття – 27.22% (46/169), що статистично значуще більше, порівнюючи з поганим та дуже поганими самопочуттям – 17.92% (43/240) ( $p<0.05$ ). В осіб з поганим та дуже поганими самопочуттям частіше виявлявся найвищий рівень духовності – 7.5% (18/240). Це статистично значуще більше, якщо порівнювати з добрим та задовільним самопочуттям – 1.2% (2/162) ( $p<0.05$ ).

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від самооцінки обстеженими здоров'я за В.П. Войтенком**  
 $(\chi^2 = 19.03, p=0.0398)$

Рівні духовності	Стан здоров'я за самооцінкою					
	Добре та задовільне самопочуття (n=162)		Незадовільне самопочуття (n=169)		Погане та дуже погане самопочуття (n=240)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	56	34.57	51	30.18	83	34.58
Добрий	39	24.07	46	27.22	43	17.92
Високий	22	13.58	13	7.69	29	12.08
Найвищий	2	1.23	7	4.14	18	7.50
Комбіновані низькі	15	9.26	12	7.10	24	10.00
Комбіновані різнонаправлені	28	17.28	40	23.67	43	17.92

Під час аналізу зв'язку рівнів духовності з фізичним компонентом здоров'я обстежених за опитувальником якості життя MOS SF-36 встановлено найбільшу кількість високого рівня духовності – 22.73% (10/44) та комбінованих низьких рівнів духовності – 20.45% (9/44) в осіб з низьким рівнем фізичного компоненту здоров'я (менше 30 балів). Це статистично значуще більше, якщо порівнювати з особами з вище середнім рівнем фізичного компоненту здоров'я (50–59 балів) – 10.70% (23/215) ( $p<0.05$ ) і 7.44% (16/215) ( $p<0.01$ ) відповідно (див. табл. 32).

Таким чином, більшу кількість низьких рівнів духовності (початковий, комбіновані низькі) виявлено у осіб, які з одного боку не хворіли протягом життя взагалі (гарне фізичне здоров'я), а з іншого – хворіли простудними захворюваннями 3 і більше разів на рік (погане фізичне здоров'я). В свою чергу, особам, які не хворіли простудними хворобами протягом останнього року, притаманний найвищий рівень духовності. Цей результат в якійсь мірі є суперечливим, але цьому є пояснення, бо особами, які не хворіли протягом життя, зазвичай, були молоді люди, яким притаманний початковий рівень духовності.

В осіб з поганим та дуже поганими самопочуттям за В.П. Войтенком виявлено переважання найвищого рівня духовності, а в осіб із незадовільним самопочуттям – доброго рівня духовності. За опитувальником MOS SF-36 в осіб з низьким рівнем фізичного



компоненту здоров'я (менше 30 балів) зареєстровано найбільшу кількість високого рівня духовності та одночасно комбінованих низьких рівнів духовності. Ці результати вказують на зворотній зв'язок між фізичним та духовним компонентами здоров'я.

Таблиця 32

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від фізичного компоненту здоров'я обстежених за опитувальником якості життя MOS SF-36 ( $\chi^2 = 37.07, p=0.0114$ )**

Рівні духовності	Фізичний компонент здоров'я за MOS SF-36 в балах									
	< 30 низький рівень (n=44)		30-39 нижче середнього рівень (n=102)		40-49 середній рівень (n=182)		50-59 вище середнього рівень (n=215)		> 59 високий рівень (n=14)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	11	25.00	27	26.47	69	37.91	73	33.95	4	28.57
Добрий	5	11.36	31	30.39	35	19.23	50	23.26	3	21.43
Високий	10	22.73	11	10.78	16	8.79	23	10.70	3	21.43
Найвищий	4	9.09	9	8.82	8	4.40	6	2.79	0	0
Комбіновані низькі	9	20.45	8	7.84	16	8.79	16	7.44	0	0
Комбіновані різнонаправлені	5	11.36	16	15.69	38	20.88	47	21.86	4	28.57

У обстежених не виявлено зв'язку рівнів духовності з наявністю хвороб (без простудних) у обстежених протягом останнього року.

Отже, отримані результати про зв'язок рівнів духовності за рисами характеру зі станом фізичного здоров'я є суперечливими і не в повній мірі відповідають одному із існуючих уявлень про прямий зв'язок фізичного і духовного компонентів здоров'я.

**6. Зв'язок духовності за рисами характеру з показниками психічного стану**

Стан психічного здоров'я обстежених оцінювали за рівнями самопочуття, активності та настрою (тест диференційованої самооцінки психофізіологічних функцій), рівнем тривожності (шкала Спілберга-Ханіна), стійкістю до стресів (Бостонський тест), психічним компонентом здоров'я (опитувальник якості життя SF-36), мотивацією щодо здоров'я (опитувальник для визначення локус-контролю в області здоров'я).

*Самопочуття, активність, настрої* визначався тестом диференційованої самооцінки психофізіологічних функцій / психічного стану<sup>30</sup>. Тест передбачає співвіднесення свого стану в даний момент за 30 шкалами від поганого полюса кожної шкали до гарного. Нами проведено шкалювання числових значень результату тестування на 4 градації з висновками про стан кожної з трьох категорій психічного стану обстежених: 0–39 балів – поганий стан, 40–49 балів – помірно добрий стан, 50–59 балів – значно добрий стан, 60 балів і більше – дуже добрий стан. Самопочуття є характеристикою сили, психічного здоров'я в цілому та стомлення людини. Активність – це характеристика рухливості, швидкості, темпу протікання психофізіологічних функцій. Настрої є характеристикою емоційного стану людини.

*Рівень тривожності* визначався за шкалою Спілберга-Ханіна, яка передбачає надання відповідей про власні відчуття в момент обстеження за 40 судженнями про психічний стан людини<sup>31</sup>. Діагностувалися дві категорії психічного стану обстежених: особистісна тривожність і реактивна тривожність. Формувалося 5 висновків про рівень тривожності (як особистісної, так і реактивної): дуже низька тривожність – 0,0–1,4 балів, низька тривожність – 1,5–1,9 балів, середня тривожність – 2,0–2,9 балів, висока тривожність – 3,0–3,4 балів, дуже висока тривожність – 3,5–4,0 балів.

Тест на *стійкість до стресів* (Бостонський тест на стресостійкість)<sup>32</sup>. Тест розроблено в Медичному центрі Університету Бостона і включає 20 питань про стиль життя обстежуваного. Тест передбачав такі висновки про стійкість до стресу: висока стійкість до стресу; нормальна переносимість стресових ситуацій; стресові ситуації чинять негативний вплив на життя і здоров'я респондента; респондент дуже вразливий до стресів.

---

<sup>30</sup> Доскин В.А., Лаврентьева Н.А., Мирошников М.П. Тест дифференцированной самооценки функционального состояния. *Вопросы психологии*. 1973. № 6. С. 141–145.

<sup>31</sup> Ханин Ю.Л. Краткое руководство к применению шкалы реактивной и личностной тревожности Ч.Д. Спилберга. Л. : ЛНИИТЕК, 1976. 40 с.

<sup>32</sup> Профілактика професійної деформації персоналу установ виконання покарань : посібник. / С.Ю. Замула, І.В. Пахомов, І.М. Рудніцька, В.О. Синьбок, В.В. Скороход, С.П. Шелест. Біла Церква, 2011. 206 с.

Про стан психічного здоров'я також судили за опитувальником якості життя MOS SF-36<sup>33,34</sup>, визначаючи *психічний компонент здоров'я* (mental component summary), який уключав шкали: соціальна активність, роль емоційних проблем в обмеженні життєдіяльності, життєздатність, психічне здоров'я. Простір значень психічного компонент здоров'я був умовно шкальований на 5 градацій з висновками про його рівень: 29 балів і менше – низький рівень, 30-39 балів – нижче середнього рівень, 40-49 балів – середній рівень, 50–59 балів вище середнього рівень та 60 балів і більше – високий рівень.

*Мотивація до здоров'я* вивчена за коротким опитувальником з відновлення локусу-контроля (Recovery Locus of Control) щодо здоров'я, наведеного А.Н. Беловою (2002)<sup>35</sup> і заснованого на обліку думки респондента щодо його власної ролі в одужанні. В преамбулі до опитувальника вказувалося про необхідність вибору відповіді на кожне питання, яка б відповідала точці зору щодо власного здоров'я. Таких питань було 9. Нами проведено шкалювання числових значень результату тестування на 4 градації з висновками про рівень мотивації: 0-9 балів – дуже низький рівень, 10–18 балів – низький рівень, 19-27 балів – середній рівень, 28 балів і більше – високий рівень.

Аналіз взаємозв'язку рівнів духовності обстежених із їхнім самопочуттям за тестом диференційованої самооцінки психофізіологічних функцій показав наявність більшої кількості доброго рівня духовності за умови дуже доброго стану самопочуття – 28.97% (42/145), а найменшої його кількості – за умови поганого стану самопочуття – 13.64% (12/88) ( $p < 0.05$ ). Початковий рівень духовності найчастіше реєструвався за умови поганого стану самопочуття – 38.64% (34/88) та помірно доброго стану самопочуття – 39.83% (47/118), що є суттєво вище порівняно з дуже добрим станом самопочуття – 28.28% (41/145) ( $p > 0.05$  для обох випадків порівняння) (табл. 33).

---

<sup>33</sup> Ware J.E., Snow K.K., Kosinski M., Gandek B. SF-36 Health Survey. Manual and interpretation guide. The Health Institute, New England Medical Center. Boston, Mass, 1993, 198 p.

<sup>34</sup> Фещенко Ю.І., Мостовой Ю.М., Бабійчук Ю.В. Процедура адаптації міжнародного опитувальника оцінки якості життя MOS SF-36 в Україні. Досвід застосування у хворих бронхіальною астмою. *Український пульмонологічний журнал*. 2002. № 3. С. 9–11.

<sup>35</sup> Шкалы, тесты и опросники в медицинской реабилитации / под ред. А.Н. Белова. М. : Антидор, 2002. 440 с.

Зв'язку рівнів духовності зі станом активності обстежених не встановлено (табл. 34).

За умови дуже доброї настрою більше реєструвався добрий рівень духовності – 25.85% (53/205), а за умови поганого настрою цей рівень духовності виявлявся в статистично значущій меншій кількості – 12.50% (7/56) ( $p < 0.05$ ) (табл. 35).

Таблиця 33

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від самопочуття обстежених за самооцінкою психофункціонального стану ( $\chi^2 = 15.76$   $p=0.3977$ )**

Рівні духовності	Стан самопочуття							
	Поганий (n=88)		Помірно добрий (n=118)		Значно добрий (n=164)		Дуже добрий (n=145)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	34	38.64	47	39.83	51	31.10	41	28.28
Добрий	12	13.64	24	20.34	37	22.56	42	28.97
Високий	13	14.77	14	11.86	19	11.59	14	9.66
Найвищий	6	6.82	4	3.39	9	5.49	6	4.14
Комбіновані низькі	9	10.23	9	7.63	11	6.71	15	10.34
Комбіновані різнонаправлені	14	15.91	20	16.95	37	22.56	27	18.62

Таблиця 34

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від активності обстежених за самооцінкою психофункціонального стану ( $\chi^2 = 16.60$ ,  $p=0.3430$ )**

Рівні духовності	Стан активності							
	Поганий (n=136)		Помірно добрий (n=175)		Значно добрий (n=150)		Дуже добрий (n=54)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	54	39.71	57	32.57	46	30.67	16	29.63
Добрий	24	17.65	39	22.29	39	26.00	13	24.07
Високий	14	10.29	26	14.86	19	12.67	1	1.85
Найвищий	8	5.88	6	3.43	8	5.33	3	5.56
Комбіновані низькі	13	9.56	13	7.43	10	6.67	8	14.81
Комбіновані різнонаправлені	23	16.91	34	19.43	28	18.67	13	24.07

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від настрою обстежених за самооцінкою психофункціонального стану ( $\chi^2 = 18.51, p=0.2367$ )**

Рівні духовності	Стан настрою							
	Поганий (n=56)		Помірно добрий (n=96)		Значно добрий (n=158)		Дуже добрий (n=205)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	22	39.29	37	38.54	51	32.28	63	30.73
Добрий	7	12.50	16	16.67	39	24.68	53	25.85
Високий	7	12.50	13	13.54	23	14.56	17	8.29
Найвищий	4	7.14	6	6.25	5	3.16	10	4.88
Комбіновані низькі	3	5.36	11	11.46	9	5.70	21	10.24
Комбіновані різнонаправлені	13	23.21	13	13.54	31	19.62	41	20.00

Для дуже низького рівня реактивної тривожності за шкалою Спілберга-Ханіна властива найбільша кількість доброго рівня духовності – 32.97% (30/91), що статистично значуще переважало кількість цього рівня духовності за умов середнього – 15.90% (38/239) ( $p<0.01$ ) і високого та дуже високого – 16.67% (2/12) (констатація факту без статистичного обґрунтування) рівнів реактивної тривожності (табл. 36).

Стосовно зв'язку особистісної тривожності з рівнями духовності можна викласти лише припущення про наявність тенденції до нарощування кількості початкового рівня духовності за умови розвитку рівня особистісної тривожності від дуже низького до дуже високого рівнів (табл. 37).

Аналіз зв'язку рівнів духовності з психічним компонентом здоров'я обстежених за опитувальником якості життя MOS SF-36 показав найбільшу кількість доброго рівня духовності – 28.57% (42/147) – в осіб з вище середнім рівнем психічного компоненту здоров'я (50-59 балів), а найменшу його кількість – в осіб з низьким рівнем психічного компоненту здоров'я (менше 30 балів) – 7.41% (2/30) ( $p<0.05$ ). Особи з низьким рівнем психічного компоненту здоров'я (менше 30 балів) також мали найбільшу кількість

комбінованих різнонаправлених рівнів духовності – 37.04% (10/30), що суттєво більше в порівнянні з обстеженими з вище середнім рівнем психічного компоненту здоров'я (50-59 балів) – 16.33% (24/147) ( $p < 0.05$ ) (табл. 38).

Таблиця 36

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від реактивної тривожності обстежених ( $\chi^2 = 7.86, p = 0.2698$ )**

Рівні духовності	Рівень реактивної тривожності							
	Дуже низький (n=91)		Низький (n=202)		Середній (n=239)		Високий та дуже високий (n=12)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	27	29.67	70	34.65	83	34.73	5	41.67
Добрий	30	32.97	50	24.75	38	15.90	2	16.67
Високий	5	5.49	20	9.90	33	13.81	2	16.67
Найвищий	3	3.30	9	4.46	15	6.28	0	0.00
Комбіновані низькі	8	8.79	17	8.42	22	9.21	1	8.33
Комбіновані різнонаправлені	18	19.78	36	17.82	48	20.08	2	16.67

Таблиця 37

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від особистісної тривожності обстежених ( $\chi^2 = 19.21, p = 0.2042$ )**

Рівні духовності	Рівень особистісної тривожності							
	Дуже низький (n=28)		Низький (n=152)		Середній (n=350)		Високий та дуже високий (n=14)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	7	25.00	46	30.26	127	36.29	5	35.71
Добрий	8	28.57	42	27.63	68	19.43	2	14.29
Високий	1	3.57	11	7.24	46	13.14	2	14.29
Найвищий	0	0	7	4.61	20	5.71	0	0
Комбіновані низькі	5	17.86	12	7.89	30	8.57	1	7.14
Комбіновані різнонаправлені	7	25.00	34	22.37	59	16.86	4	28.57

Таблиця 38

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від психічного компоненту здоров'я обстежених за опитувальником якості життя MOS SF-36 ( $\chi^2 = 25.69, p=0.1760$ )**

Рівні духовності	Психічний компонент здоров'я за MOS SF-36 в балах									
	< 30 низький рівень (n=27)		30-39 нижче середнього рівень (n=139)		40-49 середній рівень (n=225)		50-59 вище середнього рівень (n=147)		> 59 високий рівень (n=19)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	10	37.04	48	34.53	66	29.33	54	36.73	6	31.58
Добрий	2	7.41	24	17.27	49	21.78	42	28.57	7	36.84
Високий	4	14.81	16	11.51	29	12.89	12	8.16	2	10.53
Найвищий	0	0	10	7.19	12	5.33	4	2.72	1	5.26
Комбіновані низькі	1	3.70	14	10.07	21	9.33	11	7.48	2	10.53
Комбіновані різнонаправлені	10	37.04	27	19.42	48	21.33	24	16.33	1	5.26

Для встановлення зв'язку між рівнями духовності та висновками про стійкість обстежених до стресів за Бостонським тестом спочатку було проведено об'єднання осіб у дві групи через їхню невелику чисельність за декількома висновками про стійкість до стресів (табл. 39). Зв'язку між цими параметрами не встановлено.

Таблиця 39

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від стійкості обстежених до стресів за Бостонським тестом ( $\chi^2 = 3.14, p=0.6774$ )**

Рівні духовності	Висока та нормальна стійкість до стресів (n=368)		Вразливість до стресів (n=185)	
	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	119	32.34	63	34.05
Добрий	84	22.83	41	22.16
Високий	44	11.96	20	10.81
Найвищий	14	3.80	12	6.49
Комбіновані низькі	32	8.70	18	9.73
Комбіновані різнонаправлені	75	20.38	31	16.76

Аналіз результатів з табл. 40 виявив, що найбільша кількість найвищого рівня духовності реєструвалася в осіб з низьким рівнем мотивації – 19.44 (7/36), а найменша його кількість – в осіб з високим рівнем мотивації – 2.70 (6/222) ( $p < 0.001$ ).

Таблиця 40

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від мотивації обстежених до здоров'я ( $\chi^2 = 27.64$ ,  $p = 0.0020$ )**

Рівні духовності	Рівень мотивації щодо здоров'я							
	Дуже низький (n=0)		Низький (n=36)		Середній (n=315)		Високий (n=222)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	немає		9	25.00	110	34.92	70	31.53
Добрий	немає		5	13.89	65	20.63	60	27.03
Високий	немає		6	16.67	40	12.70	18	8.11
Найвищий	немає		7	19.44	14	4.44	6	2.70
Комбіновані низькі	немає		3	8.33	26	8.25	22	9.91
Комбіновані різнонаправлені	немає		6	16.67	60	19.05	46	20.72

Таким чином, добрий рівень духовності в більшій кількості реєструється за умов дуже доброго самопочуття та настрою. Також виявлено тенденцію до того, що початковий рівень духовності частіше виявляється за умов поганого самопочуття та настрою. Можна стверджувати, що менш духовно розвинуті особи (нааяність початкового та доброго рівнів) більше схильні до прояву як реактивної, так і особистісної тривожності.

Особи з низьким рівнем психічного компоненту здоров'я за MOS SF-36 мають більше комбінованих різнонаправлених рівнів та менше доброго рівня духовності. Тобто за умов значного порушення стану психічного здоров'я обстежені не проявляють чітко структуровані та високі рівні духовності.

Цікавим і неоднозначним виявився зв'язок духовності з мотивацією обстежених до збереження здоров'я – в осіб з найвищим рівнем духовності зареєстровано найбільшу кількість низького рівня мотивації. Встановлено, що духовно розвинуті люди є немотивованими до збереження свого здоров'я.

Не виявлено зв'язку рівнів духовності зі станом активності, стійкістю до стресів за Бостонським тестом.



Отже, в цілому можна стверджувати, що у взаємовідносинах між духовністю за рисами характеру та психічним станом існує в більшій мірі прямий зв'язок, що виявляється наявністю в осіб з високими рівнями духовності більш кращого самопочуття та настрою, менше проявів тривожності. Проте, особи з високими рівнями духовності є менше мотивованими до збереження свого здоров'я.

## 7. Зв'язок духовності за рисами характеру з показниками соціального статусу

Соціальний стан обстежених встановлювали за їх сімейним станом, освітою, трудовою діяльністю та житловими умовами шляхом опитування. Для цього застосували спеціальний опитувальник, який містив питання про:

– *сімейний стан* обстежених (варіанти відповіді: неодружений / незаміжня, одружений / заміжня, вдівець / вдова);

– *наявність сім'ї на цей час* (варіанти відповіді: повна сім'я (чоловік/дружина, діти); неповна сім'я (нема чоловіка / дружини або дітей); немає, але раніше була сім'я; немає і сім'ї ніколи не було);

– *наявність серйозної хвороби (або смерті) члена сім'ї або близької людини* (варіанти відповіді: немає; так, протягом останніх 2–3 років, окрім цього року; так, протягом цього року, окрім останніх 2–3 місяців; так, нещодавно – останні 2–3 місяці).

Питання про освіту обстежених були такими:

– *повнота освіти* (варіанти відповіді: неповна середня (8 класів); середня (10–11 класів) / середня спеціальна; неповна вища (3–4 курси); повна вища; декілька вищих освіт);

– *вид професійної освіти* (варіанти відповіді: немає вищої професійної освіти; гуманітарна, культурологічна, хімічна, фізична, математична, біологічна, медична; виробничо-технічна, аграрна; фінансово-економічна, управлінська, юридична, правова; військова, спецслужба; інші види освіти; декілька видів освіти).

Трудову діяльність обстежених вивчено за такими питаннями:

– *ставлення до трудової діяльності* (варіанти відповіді: не працюю через навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ); не працюю в працездатному віці; непрацюючий пенсіонер; працюючий

пенсіонер; працюю нерегулярно чи неповний день; працюю постійно повний день; інше),

– *характеристика місця роботи* (варіанти відповіді: не працюю через навчання у ВНЗ; державна установа/підприємство; мале приватне підприємство; велике приватне підприємство; власний бізнес; інше),

– *вид виконуваної роботи* (варіанти відповіді: керівник власного бізнесу; керівник будь-якого рівня на держпідприємстві; виконавець у будь-якій установі),

– *наявність професійних шкідливостей* (варіанти відповіді: немає; раніше були, зараз немає; є непостійний вплив; є постійний вплив),

– *щомісячний рівень доходу* (варіанти відповіді у співвідношенні до долара: немає; до 100\$; 101–200\$; 201–300\$; 301–500\$; 501–1000\$; більше 1000\$).

Також враховували *стаж роботи* обстежених, який шкалювали за такими градаціями: немає стажу; менше 10 років; 10–19 років; 20–29 років; 30–39 років; 40 і більше років. У цьому блоці опитувальника обстежені проводили оцінку свого *матеріального достатку* за такими відповідями: повна забезпеченість, достатня забезпеченість, часткова забезпеченість, низька забезпеченість, відчуття бідності.

Питання про *житлові умови* обстежених передбачало наступні варіанти відповіді: сучасна комфортна житлова площа у новобудовах, облаштована житлова площа у нових будовах, напівоблаштована житлова площа у різних будовах, необлаштована житлова площа у різних будовах.

Дослідження зв'язку рівнів духовності залежно від сімейного стану обстежених не встановило якихось закономірностей (табл. 41). Можна лише відмітити тенденцію до більшої кількості доброго рівня духовності в одружених / заміжніх (25.0%; 83/332), порівнюючи з неодруженими / незаміжніми (17.5%; 33/189) ( $t=1.989$ ;  $p>0.05$ ).

Таблиця 41

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від сімейного стану обстежених ( $\chi^2 = 7,11, p=0,7149$ )**

Рівні духовності	Сімейний стан обстежених					
	Неодружений / незаміжня (n=189)		Одружений / заміжня (n=332)		Вдівець / вдова (n=25)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	66	34.92	104	31.33	8	32.00
Добрий	33	17.46	83	25.00	7	28.00
Високий	26	13.76	36	10.84	2	8.00
Найвищий	8	4.23	15	4.52	2	8.00
Комбіновані низькі	16	8.47	31	9.34	3	12.00
Комбіновані різнонаправлені	40	21.16	63	18.98	3	12.00

Початковий рівень духовності статистично значуще частіше реєструвався в осіб, які мали повну сім'ю – 41.26% (92/223), порівнюючи з тими, які мали неповну сім'ю – 23.66% (31/131) ( $p<0.001$ ), або з тими, які її зараз не мають, але раніше мали – 24.49% (12/49) ( $p<0.05$ ). Особам, які мали неповну сім'ю, притаманне переважання комбінованих різнонаправлених рівнів духовності – 25.19% (33/131) в порівнянні з особами, які мали повну сім'ю – 16.14% (36/223) ( $p<0.05$ ) (табл. 42).

Таблиця 42

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від наявності у обстежених сім'ї на цей час ( $\chi^2 = 27.22, p=0.0269$ )**

Рівні духовності	Наявність сім'ї							
	Повна сім'я* (n=223)		Неповна сім'я (n=131)		Сім'ї немає, але раніше була (n=49)		Сім'ї немає і ніколи не було (n=160)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	92	41.26	31	23.66	12	24.49	50	31.25
Добрий	43	19.28	37	28.24	12	24.49	37	23.13
Високий	25	11.21	10	7.63	5	10.20	22	13.75
Найвищий	7	3.14	10	7.63	4	8.16	6	3.75
Комбіновані низькі	20	8.97	10	7.63	8	16.33	12	7.50
Комбіновані різнонаправлені	36	16.14	33	25.19	8	16.33	33	20.63

*Примітка: \* – повна сім'я – наявність чоловіка/дружини, дітей, неповна сім'я – немає чоловіка / дружини або дітей.*

Дані з табл. 43 дали змогу встановити, що в осіб, які протягом останнього року пережили серйозну хворобу або смерть члена сім'ї / близької людини, реєструвалася найбільша кількість доброго рівня духовності – 38.10% (16/42) в порівнянні з особами, які не мали такої життєвої ситуації – 22.85% (77/337) ( $p < 0.05$ ) або мали її протягом останніх 2-3 років – 22.22% (36/162) ( $p < 0.05$ ).

Таблиця 43

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від наявності серйозної хвороби або смерті члена сім'ї / близької людини у обстежених ( $\chi^2 = 18,62, p = 0,2310$ )**

Рівні духовності	Наявність серйозної хвороби або смерті члена сім'ї / близької людини							
	Немає (n=337)		Протягом останніх 2-3 років (n=162)		Протягом цього року (n=42)		Нещодавно (в останні 2-3 місяці) (n=19)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	115	34.12	53	32.72	10	23.81	5	26.32
Добрий	77	22.85	36	22.22	16	38.10	1	5.26
Високий	34	10.09	23	14.20	3	7.14	2	10.53
Найвищий	13	3.86	8	4.94	2	4.76	2	10.53
Комбіновані низькі	26	7.72	16	9.88	5	11.90	2	10.53
Комбіновані різнонаправлені	72	21.36	26	16.05	6	14.29	7	36.84

Аналіз зв'язку рівнів духовності з повнотою освіти обстежених не виявив між цими показниками будь-якої залежності (див. табл. 44). В свою чергу, серед обстежених, які мали військові та різні спецслужбові види освіти, виявлено найбільшу кількість найвищого рівня духовності – 20.00% (6/30). Це суттєво відрізнялося від тих осіб, які не мали вищої професійної освіти – 1.47% (2/136) ( $p < 0.01$ ), отримали гуманітарні – 3.80% (6/158) ( $p < 0.01$ ) та фінансово-економічні, юридичні, управлінські види освіти – 1.56% (n=1/64) ( $p < 0.01$ ) (див. табл. 45).

Розподіл рівнів духовності залежно від ставлення обстежених до роботи подано в табл. 46. Зв'язку рівнів духовності зі ставленням обстежених до роботи не встановлено.

Найбільшу кількість комбінованих різнонаправлених рівнів духовності виявлено в осіб, які працювали на малих приватних

підприємствах – 32.00% (32/100). Це суттєво відрізнялося від обстежених, які не працювали через навчання – 15.38% (16/104) ( $p < 0.01$ ), працювали у державних установах / підприємствах – 19.25% (31/161) ( $p < 0.05$ ) та в інших місцях – 16.33% (8/49) ( $p < 0.05$ ) (табл. 47).

Таблиця 44

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від повноти освіти обстежених ( $\chi^2 = 4,61, p = 0,7981$ )**

Рівні духовності	Повнота освіти обстежених									
	Неповна середня (8 класів) (n=12)		Середня (10-12 класів) / середня спеціальна освіта (n=252)		Неповна вища освіта (3-4 курси) (n=137)		Повна вища освіта (n=142)		Декілька вищих освіт (n=23)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	6	50.00	90	35.71	36	26.28	47	33.10	7	30.43
Добрий	2	16.67	56	22.22	33	24.09	34	23.94	4	17.39
Високий	1	8.33	26	10.32	14	10.22	18	12.68	4	17.39
Найвищий	0	0	7	2.78	9	6.57	9	6.34	2	8.70
Комбіновані низькі	1	8.33	26	10.32	12	8.76	10	7.04	1	4.35
Комбіновані різнонаправлені	2	16.67	47	18.65	33	24.09	24	16.90	5	21.74

Аналіз зв'язку рівнів духовності з видами виконуваної роботи обстеженими не виявив між цими показниками будь-якої залежності (табл. 48).

У обстежених осіб, котрі мали постійний вплив професійних шкідливостей, виявлено найбільшу кількість найвищого рівня духовності – 15.22% (7/46). Це є статистично значуще більше, порівнюючи з особами, які не мали такого впливу – 3.35% (13/388) ( $p < 0.001$ ) та мали непостійний вплив – таких не зареєстровано (0/52) ( $p < 0.01$ ) (табл. 49).

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від виду професійної освіти обстежених**  
 ( $\chi^2 = 44,03, p=0,0473$ )

Рівні духовності	Вид професійної освіти обстежених													
	Немає професійної освіти (n=136)		Гуманітарні види освіти (n=158)		Виробничо-технічні види освіти (n=116)		Фінансово-економічні, юридичні, управлінські види освіти (n=64)		Військові, спеціальні види освіти (n=30)		Інші види освіти (n=40)		Декілька видів освіти (n=15)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	50	36.76	46	29.11	40	34.48	21	32.81	7	23.33	12	30.00	5	33.33
Добрий	33	24.26	34	21.52	25	21.55	14	21.88	5	16.67	13	32.50	2	13.33
Високій	14	10.29	15	9.49	14	12.07	8	12.50	4	13.33	5	12.50	4	26.67
Найвищий	2	1.47	6	3.80	11	9.48	1	1.56	6	20.00	0	0	1	6.67
Комбіновані низькі	15	11.03	16	10.13	8	6.90	5	7.81	2	6.67	2	5.00	1	6.67
Комбіновані різнонаправлені	22	16.18	41	25.95	18	15.52	15	23.44	6	20.00	8	20.00	2	13.33

Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від ставлення обстежених до трудової діяльності ( $\chi^2 = 36,89$ ,  $p = 0,1802$ )

Рівні духовності	Ставлення до трудової діяльності													
	Не працюю через навчання (n=91)		Не працюю в працездатному віці (n=39)		Непрацюючий пенсіонер (n=66)		Працюючий пенсіонер (n=21)		Працюю нерегулярно чи неповний день (n=157)		Працюю постійно повний день (n=166)		Інше (n=26)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	36	39,56	13	33,33	27	40,91	7	33,33	47	29,94	46	27,71	10	38,46
Добрий	22	24,18	12	30,77	10	15,15	3	14,29	34	21,66	43	25,90	5	19,23
Високий	9	9,89	4	10,26	12	18,18	2	9,52	16	10,19	17	10,24	3	11,54
Найвищий	1	1,10	2	5,13	2	3,03	3	14,29	6	3,82	12	7,23	1	3,85
Комбіновані низькі	10	10,99	3	7,69	9	13,64	1	4,76	11	7,01	13	7,83	3	11,54
Комбіновані різнонаправлені	13	14,29	5	12,82	6	9,09	5	23,81	43	27,39	35	21,08	4	15,38

Таблиця 47

Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від характеристики місяця роботи обстежених  
 $(\chi^2 = 30,76, p=0,1969)$

Рівні духовності	Характеристика місяця роботи											
	Не працюю через навчання (n=104)		Державна установа/ підприємство (n=161)		Мале приватне підприємство (n=100)		Велике приватне підприємство (n=87)		Власний бізнес (n=20)		Інше (n=49)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	40	38,46	57	35,40	28	28,00	18	20,69	10	50,00	15	30,61
Добрий	25	24,04	34	21,12	21	21,00	26	29,89	5	25,00	12	24,49
Високий	9	8,65	20	12,42	7	7,00	12	13,79	2	10,00	5	10,20
Найвищий	3	2,88	6	3,73	4	4,00	7	8,05	1	5,00	5	10,20
Комбіновані низькі	11	10,58	13	8,07	8	8,00	7	8,05	1	5,00	4	8,16
Комбіновані різнонаправлені	16	15,38	31	19,25	32	32,00	17	19,54	1	5,00	8	16,33



Таблиця 48

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від виду виконуваної роботи обстеженими ( $\chi^2 = 13,48, p=0,5646$ )**

Рівні духовності	Вид виконуваної роботи							
	Навчання (n=102)		Керівник власного бізнесу (n=29)		Керівник на держпідприємстві (n=31)		Виконавець у будь-якій установі (n=315)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	38	37.25	13	44.83	13	41.94	94	29.84
Добрий	25	24.51	5	17.24	7	22.58	73	23.17
Високий	9	8.82	4	13.79	2	6.45	36	11.43
Найвищий	3	2.94	1	3.45	0	0	18	5.71
Комбіновані низькі	11	10.78	2	6.90	4	12.90	22	6.98
Комбіновані різнонаправлені	16	15.69	4	13.79	5	16.13	72	22.86

Таблиця 49

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від наявності професійних шкідливостей у обстежених ( $\chi^2 = 31,12, p=0,0084$ )**

Рівні духовності	Наявність професійних шкідливостей							
	Немає (n=388)		Раніше були, зараз немає (n=69)		Є непостійний вплив (n=52)		Є постійний вплив (n=46)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	128	32.99	25	36.23	18	34.62	13	28.26
Добрий	96	24.74	15	21.74	8	15.38	6	13.04
Високий	44	11.34	5	7.25	9	17.31	4	8.70
Найвищий	13	3.35	7	10.14	0	0	7	15.22
Комбіновані низькі	36	9.28	4	5.80	5	9.62	2	4.35
Комбіновані різнонаправлені	71	18.30	13	18.84	12	23.08	14	30.43

Розподіл рівнів духовності не залежав від стажу роботи обстежених (див. табл. 50).

Виявлено найбільшу кількість початкового рівня духовності в осіб, які самостійно не заробляють – 44.79% (43/96) та які заробляють еквівалентно в доларах 501-1000\$ за місяць – 44.68% (21/47), а найменшу кількість цього рівня духовності зареєстровано серед обстежених, які заробляють за місяць еквівалентно в доларах 201-300\$ – 23.38% (18/77) та більше 1000\$ – 26.00% (13/50) ( $p < 0.05$  порівняно з тими, хто самостійно не заробляє) (див. табл. 51).

Зв'язку рівнів духовності з самооцінкою матеріального достатку обстежених не виявлено (див. табл. 52). Також не встановлено зв'язку рівнів духовності з житловими умовами обстежених (див. табл. 53).

Таким чином, майже половина соціальних показників не мають зв'язку з рівнями духовності за рисами характеру. Це стосується повноти освіти, ставлення до роботи, виду виконуваної роботи, стажу роботи, самооцінки матеріального достатку та житлових умов обстежених.

Не знайдено значущого статистичного обґрунтування зв'язку рівнів духовності з сімейним станом обстежених. Показано лише тенденцію до більшої кількості доброго рівня духовності в одружених / заміжніх в порівнянні з неодруженими / незаміжніми.

Встановлено, що особам, які мали неповну сім'ю, притаманна більша кількість комбінованих різнонаправлених рівнів духовності та менша кількість початкового рівня духовності в порівнянні з особами, які мали повну сім'ю. Особам, які протягом останнього року пережили серйозну хворобу або смерть члена сім'ї / близької людини, притаманна найбільша кількість доброго рівня духовності.

Виявлена найбільша кількість найвищого рівня духовності в осіб з військовою та різними спецслужбовими видами освіти, найбільшу кількість комбінованих різнонаправлених рівнів духовності у осіб, які працюють на малих приватних підприємствах, найбільшу кількість найвищого рівня духовності в осіб, котрі мають постійний вплив професійних шкідливостей.

Також виявлено найбільшу кількість початкового рівня духовності у осіб, які самостійно не заробляють, а найменшу кількість – у осіб, які заробляють за місяць еквівалентно в доларах більше 1000\$. Це має своє пояснення, оскільки, зазвичай, самостійно не заробляють юнаки, яким притаманні низькі рівні духовності.

Отже, взаємовідносини рівнів духовності з дослідженими соціальними показниками є неоднозначними. Майже в половині досліджених зв'язків не встановлено будь-яких взаємозв'язків

рівнів духовності з соціальними показниками. Зрозумілим і таким, що має логічне пояснення, є наявність найбільшої кількості найвищого рівня духовності в осіб з військовою та різними спецслужбовими видами освіти. Найбільша кількість комбінованих різнонаправлених рівнів духовності у осіб, які працюють на малих приватних підприємствах, може свідчити про те, що до роботи на таких підприємствах долучаються люди з різноманітними поглядами на життя. Це є логічним, оскільки спектр виробничої діяльності малих підприємств є широким.

Таблиця 50

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від стажу роботи обстежених ( $\chi^2 = 22,06, p=0,6321$ )**

Рівні духовності	Тривалість стажу роботи											
	Немає (n=102)		Менше 10 років (n=170)		10-19 років (n=70)		20-29 років (n=75)		30-39 років (n=57)		40 і більше років (n=40)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	42	41.18	48	28.24	22	31.43	24	32.00	26	45.61	15	37.50
Добрий	24	23.53	40	23.53	16	22.86	17	22.67	8	14.04	10	25.00
Високий	7	6.86	19	11.18	9	12.86	9	12.00	6	10.53	6	15.00
Найвищий	1	0.98	11	6.47	4	5.71	2	2.67	3	5.26	1	2.50
Комбіновані низькі	10	9.80	13	7.65	4	5.71	7	9.33	7	12.28	3	7.50
Комбіновані різнонаправлені	18	17.65	39	22.94	15	21.43	16	21.33	7	12.28	5	12.50

Таблиця 51

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від щомісячного рівня доходу обстежених**  
**( $\chi^2 = 29,50, p=0,4913$ )**

Рівні духовності	Рівень щомісячного доходу													
	Особи, які самостійно не заробляють (n=96)		До 100\$ (n=81)		101-200\$ (n=122)		201-300\$ (n=77)		301-500\$ (n=53)		501-1000\$ (n=47)		Більше 1000\$ (n=50)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	43	44.79	25	30.86	37	30.33	18	23.38	19	35.85	21	44.68	13	26.00
Добрий	24	25.00	19	23.46	29	23.77	20	25.97	7	13.21	9	19.15	11	22.00
Високій	6	6.25	11	13.58	16	13.11	10	12.99	6	11.32	5	10.64	5	10.00
Найвищий	2	2.08	6	7.41	6	4.92	1	1.30	4	7.55	2	4.26	3	6.00
Комбіновані низькі	7	7.29	5	6.17	13	10.66	7	9.09	5	9.43	3	6.38	4	8.00
Комбіновані різнонаправлені	14	14.58	15	18.52	21	17.21	21	27.27	12	22.64	7	14.89	14	28.00

Розподіл рівнів особистісної зрілості залежно від самооцінки обстеженими свого матеріального достатку  
 $(\chi^2 = 29,31, p=0,2507)$

Рівні духовності	Самооцінка матеріального достатку											
	Особи, які самостійно не заробляють (n=20)		Повна забезпеченість (n=44)		Достатня забезпеченість (n=196)		Часткова забезпеченість (n=179)		Низька забезпеченість (n=89)		Відчуття бідності (n=28)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	6	30.00	20	45.45	67	34.18	45	25.14	34	38.20	11	39.29
Добрий	8	40.00	9	20.45	46	23.47	41	22.91	13	14.61	7	25.00
Високій	2	10.00	3	6.82	24	12.24	22	12.29	11	12.36	1	3.57
Найвищий	0	0	3	6.82	5	2.55	9	5.03	6	6.74	3	10.71
Комбіновані низькі	2	10.00	1	2.27	21	10.71	18	10.06	6	6.74	2	7.14
Комбіновані різнонаправлені	2	10.00	8	18.18	33	16.84	44	24.58	19	21.35	4	14.29

Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від житлових умов обстежених  
 $(\chi^2 = 23,61, p=0,0719)$

Рівні духовності	Характеристика житлової площі									
	Сучасна комфортабельна у новобудовах (n=157)		Облаштована у нових будовах (n=292)		Напівоблаштована у різних будовах (n=99)		Необлаштована у різних будовах (n=16)			
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	53	33.76	100	34.25	31	31.31	2	12.50		
Добрий	37	23.57	65	22.26	23	23.23	1	6.25		
Високий	19	12.10	37	12.67	7	7.07	1	6.25		
Найвищий	5	3.18	15	5.14	4	4.04	3	18.75		
Комбіновані низькі	16	10.19	20	6.85	13	13.13	2	12.50		
Комбіновані різнонаправлені	27	17.20	55	18.84	21	21.21	7	43.75		

## 8. Зв'язок духовності за рисами характеру з показниками способу життя

Здебільшого під способом життя розуміється стійка типова форма життєдіяльності особистості, яка сформована під впливом релігійних, соціальних, правових, політичних, ідеологічних, культурних факторів, конкретних історичних обставин у країні, менталітету народу, впливу зовнішніх обставин та інших факторів. Для характеристики способу життя нами використано лише декілька параметрів із чисельного їх переліку: фізична активність на роботі / навчанні та у побуті, особливості проведення відпочинку та використання свого вільного часу, шкідливі звички, особливості харчування. Ці дані збиралися шляхом опитування.

Обстеженим пропонувалося відповідати на питання про:

– *фізичну активність на роботі / навчанні* (варіанти відповіді: значна (робота / навчання, що потребують постійної або часткової фізичної активності); незначна (малорухома робота / навчання); майже відсутня (робота / навчання без фізичної активності));

– *фізичну активність у побуті* (варіанти відповіді: регулярні (кожний день) повноцінні фізичні заняття (декілька видів, або декілька разів на день); регулярні (кожний день) неповноцінні фізичні заняття (один вид, або один раз на день); нерегулярні фізичні заняття (2-3 рази на тиждень), інколи займають фізичними заняттями (1 раз на тиждень); взагалі не займають);

– *регулярність відпочинку / розваг* (варіанти відповіді: відпочиваю регулярно; останнім часом відпочиваю нерегулярно; минулий рік не відпочивав);

– *активність відпочинку / розваг* (варіанти відповіді: відпочиваю / розважаюсь фізично активно; відпочиваю / розважаюсь фізично пасивно);

– *проведення свого вільного часу* (варіанти відповіді: вільного часу майже немає; вільний час проводжу будь-як залежно від ситуації; вільний час приділяю переважно іншим, зрідка собі; вільний час приділяю переважно собі).

Про шкідливі звички обстежених судили за такими питаннями:

– *регулярність вживання будь-якого алкогольного напою* (варіанти відповіді: не вживаю; зараз ні, раніше вживав зрідка (1 раз на тиждень); зараз ні, раніше вживав часто; зараз ні, але раніше вживав постійно; вживаю зрідка (1 раз на тиждень і рідше); вживаю часто (2-3 рази на тиждень); вживаю постійно, майже щоденно);

– ставлення до тютюнопаління (варіанти відповіді: ніколи не палив; раніше палив, зараз ні; живу в сім'ї, де палять у моїй присутності; раніше палив багато, зараз мало; постійно палю).

Особливості харчування обстежених встановлено шляхом аналізу відповідей на питання про *регулярність харчування* (варіанти відповіді: дотримуюся індивідуального режиму харчування; регулярне (3-4 рази на день) харчування; нерегулярне (як доведеться) харчування).

Під час аналізу взаємозв'язку між рівнями духовності та фізичною активністю обстежених на роботі / навчанні виявлено найбільшу кількість високого рівня духовності у осіб, які працювали чи навчались без фізичної активності – 17.31% (9/52), а найменшу його кількість – у осіб, які мало рухались на роботі чи навчанні – 5.04% (6/119) ( $p < 0.01$ ). Інших відмінностей за рівнями духовності, особливо між особами, які постійно рухаються на роботі /навчанні, та особами, у яких майже відсутня фізична активність на роботі /навчанні, не встановлено (табл. 54).

Таблиця 54

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від фізичної активності обстежених на роботі чи навчанні**  
 $(\chi^2 = 17,96, p=0,0554)$

Рівні духовності	Фізична активність на роботі / навчанні					
	Значна (постійний рух на роботі / навчанні) (n=347)		Незначна (малорухома робота / навчання) (n=119)		Майже відсутня (n=52)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	98	28.24	46	38.66	22	42.31
Добрий	84	24.21	30	25.21	6	11.54
Високий	41	11.82	6	5.04	9	17.31
Найвищий	19	5.48	4	3.36	3	5.77
Комбіновані низькі	26	7.49	11	9.24	5	9.62
Комбіновані різнонаправлені	79	22.77	22	18.49	7	13.46

У осіб, які у побуті займалися фізичними заняттями нерегулярно, реєстрували найбільшу кількість початкового рівня духовності – 39.29% (55/140), а найменша його кількість – у осіб, які регулярно займалися фізичними заняттями: 25.14% (45/179) ( $p < 0.01$ ). Найбільша кількість доброго рівня духовності притаманна



обстеженим, які інколи займалися фізичними заняттями – 28.85% (30/104), а найменша його кількість – обстеженим, які нерегулярно займалися фізичними заняттями – 16.43% (23/140) ( $p < 0.05$ ). Комбіновані різнонаправлені рівні духовності частіше реєструвалися в осіб, які регулярно займалися повноцінними фізичними заняттями – 24.58% (44/179), рідше всього – у осіб, які інколи займалися фізичними заняттями – 13.46% (14/104) ( $p < 0.05$ ) (табл. 55).

Таблиця 55

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від фізичної активності обстежених у побуті ( $\chi^2 = 24,60, p = 0,2170$ )**

Рівні духовності	Фізична активність у побуті									
	Регулярні повноцінні фізичні заняття (n=179)		Регулярні неповноцінні фізичні заняття (n=93)		Нерегулярні фізичні заняття (n=140)		Інколи займають фізичними заняттями (n=104)		Взагалі не займають (n=51)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	45	25.14	31	33.33	55	39.29	38	36.54	17	33.33
Добрий	48	26.82	20	21.51	23	16.43	30	28.85	9	17.65
Високий	16	8.94	10	10.75	19	13.57	13	12.50	6	11.76
Найвищий	12	6.70	4	4.30	4	2.86	3	2.88	3	5.88
Комбіновані низькі	14	7.82	10	10.75	16	11.43	6	5.77	5	9.80
Комбіновані різнонаправлені	44	24.58	18	19.35	23	16.43	14	13.46	11	21.57

Рівні духовності не зв'язані з регулярністю відпочинку / розваг обстежених, що дали змогу встановити дані табл. 56.

Таблиця 56

**Розподіл рівнів особистісної зрілості залежно від регулярності відпочинку / розваг обстежених ( $\chi^2 = 10,20, p = 0,4222$ )**

Рівні духовності	Регулярність відпочинку / розваг					
	Відпочиваю регулярно (n=258)		Останнім часом відпочиваю нерегулярно (n=247)		Минулий рік не відпочивав (n=62)	
	Абс.	%	Абс.	Абс.	Абс.	%
Початковий	90	34.88	78	31.58	20	32.26
Добрий	64	24.81	56	22.67	9	14.52
Високий	27	10.47	26	10.53	9	14.52

Найвищий	8	3.10	13	5.26	5	8.06
Комбіновані низькі	19	7.36	28	11.34	4	6.45
Комбіновані різнонаправлені	50	19.38	46	18.62	15	24.19

Виявлено більшу кількість високого рівня духовності в осіб, які відпочивали / розважались фізично пасивно – 16.32% (31/190) в порівнянні з особами, які відпочивали / розважались фізично активно – 8.88% (30/338) ( $p < 0.01$ ) (табл. 57).

Таблиця 57

**Розподіл рівнів особистісної зрілості залежно від активності обстежених на відпочинку та під час розваг ( $\chi^2 = 11,36$ ,  $p = 0,0445$ )**

Рівні духовності	Активність на відпочинку та під час розваг			
	Відпочиваю / розважаюся фізично активно (n=338)		Відпочиваю / розважаюся фізично пасивно (n=190)	
	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	109	32.25	67	35.26
Добрий	84	24.85	36	18.95
Високий	30	8.88	31	16.32
Найвищий	11	3.25	10	5.26
Комбіновані низькі	34	10.06	13	6.84
Комбіновані різнонаправлені	70	20.71	33	17.37

Встановлено зв'язок рівнів духовності з особливостями проведення вільного часу обстеженими (табл. 58). Так, особам, які вільний час приділяли переважно собі, притаманна найменша кількість початкового рівня духовності – 18.18% (12/66). Це статистично значуще відрізнялося від тих осіб, які свій вільний час проводили будь-як залежно від ситуації – 36.92% (120/325) ( $p < 0.01$ ) або свій вільний час приділяли переважно іншим, зрідка собі – 38.81% (26/67) ( $p < 0.01$ ). Серед осіб, які вільний час приділяли переважно собі, виявлено найбільшу кількість високого рівня духовності – 15.15% (10/66), а найменшу його кількість зареєстровано у осіб, які вказали, що майже не мали вільного часу, – 5.31% (6/113) ( $p < 0.05$ ). Комбіновані різнонаправлені рівні духовності частіше реєструвалися у осіб, які вказали, що майже не мали вільного часу – 26.55% (30/113), а рідше всього ці рівні духовності виявлялися в осіб, які свій вільний час проводили будь-як залежно від ситуації – 17.23% (56/325) ( $p < 0.05$ ) або вільний час приділяли переважно собі – 18.18% (12/66) ( $t = 1.2749$ ,  $p > 0.5$ ).

**Розподіл рівнів особистісної зрілості залежно від особливостей проведення обстеженими свого вільного часу**

$$(\chi^2 = 28,47, p=0,0187)$$

Рівні духовності	Проведення свого вільного часу							
	Вільного часу майже немає (n=113)		Проводжу будь-як в залежності від ситуації (n=325)		Вільний час приділяю переважно іншим, зрідка собі (n=67)		Вільний час приділяю переважно собі (n=66)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	30	26.55	120	36.92	26	38.81	12	18.18
Добрий	30	26.55	67	20.62	14	20.90	19	28.79
Високий	6	5.31	40	12.31	8	11.94	10	15.15
Найвищий	10	8.85	12	3.69	1	1.49	4	6.06
Комбіновані низькі	7	6.19	30	9.23	5	7.46	9	13.64
Комбіновані різнонаправлені	30	26.55	56	17.23	13	19.40	12	18.18

Під час аналізу зв'язку рівнів духовності з вживанням будь-якого алкогольного напою обстеженими не враховували осіб, які надали відповіді «зараз ні, але раніше вживав постійно» та «вживаю постійно, майже щоденно» через їх малу кількість (табл. 59). Серед осіб, які зараз алкоголь не вживають, але раніше вживали часто, виявлено найбільшу кількість високого рівня духовності – 25.00% (15/60), що суттєво відрізнялося від осіб, які алкоголь не вживали взагалі, – відсутність цієї градації (0/28) ( $p < 0.01$ ). Також встановлено найбільшу кількість комбінованих різнонаправлених рівнів духовності серед осіб, які вживали алкоголь часто (2-3 рази на тиждень), – 36.11% (13/36) – і це було статистично значуще більше в порівнянні з особами, які алкоголь не вживали взагалі – 10.71% (3/28) ( $p < 0.05$ ), зараз не вживають, але раніше вживали зрідка – 17.65% (42/238) ( $p < 0.05$ ) та зараз не вживають, але раніше вживали часто (2-3 рази на тиждень) – 16.67% (10/60) ( $p < 0.05$ ). Підкреслимо, що серед осіб, які не вживали алкоголь, не виявлено жодного випадку високого і найвищого рівнів духовності.

Зв'язку рівнів духовності зі ставленням обстежених тютюнопаління не встановлено (див. табл. 60).

Також не встановлено зв'язку рівнів духовності з регулярністю харчування обстежених (див. табл. 61).

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від регулярності вживання будь-якого алкогольного напою ( $\chi^2 = 51,59, p=0,0084$ )**

Рівні духовності	Регулярність вживання будь-якого алкогольного напою													
	Не вживаю (n=28)		Зараз ні, раніше вживав зрідка (n=238)		Зараз ні, раніше вживав часто (n=60)		Зараз ні, але раніше вживав постійно (n=14)		Вживаю зрідка (1 раз на тиждень і рідше) (n=170)		Вживаю часто (2-3 рази на тиждень) (n=36)		Вживаю постійно, майже щоденно (n=9)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	13	46.43	81	34.03	17	28.33	5	35.71	50	29.41	11	30.56	4	44.44
Добрий	8	28.57	57	23.95	7	11.67	1	7.14	44	25.88	8	22.22	2	22.22
Високий	0	0	25	10.50	15	25.00	2	14.29	18	10.59	2	5.56	0	0
Найвищий	0	0	7	2.94	7	11.67	2	14.29	9	5.29	0	0	1	11.11
Комбіновані низькі	4	14.29	26	10.92	4	6.67	0	0	13	7.65	2	5.56	1	11.11
Комбіновані різнонаправлені	3	10.71	42	17.65	10	16.67	4	28.57	36	21.18	13	36.11	1	11.11

Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від ставлення обстежених до тютюнопаління  
 $(\chi^2 = 19,39, p=0,4962)$

Рівні духовності	Ставлення до куріння											
	Ніколи не курив (n=302)		Раніше курив, зараз ні (n=94)		Живу в сім'ї, де курять у моїй присутності (n=29)		Раніше курив багато, зараз мало (n=51)		Постійно курю (n=95)			
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%		
Початковий	110	36.42	28	29.79	7	24.14	16	31.37	26	27.37		
Добрий	69	22.85	19	20.21	8	27.59	11	21.57	23	24.21		
Високий	29	9.60	14	14.89	1	3.45	6	11.76	14	14.74		
Найвищий	7	2.32	7	7.45	2	6.90	5	9.80	6	6.32		
Комбіновані низькі	28	9.27	9	9.57	3	10.34	5	9.80	6	6.32		
Комбіновані різнонаправлені	59	19.54	17	18.09	8	27.59	8	15.69	20	21.05		

Таблиця 61

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від регулярності харчування обстежених ( $\chi^2 = 10.37, p=0.4080$ )**

Рівні духовності	Регулярність харчування					
	Дотримуюся індивідуального режиму (n=87)		3-4 рази на день (n=275)		Як доведеться (n=208)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	24	27.59	90	32.73	74	35.58
Добрий	18	20.69	73	26.55	38	18.27
Високий	12	13.79	28	10.18	23	11.06
Найвищий	7	8.05	11	4.00	9	4.33
Комбіновані низькі	10	11.49	24	8.73	17	8.17
Комбіновані різнонаправлені	16	18.39	49	17.82	47	22.60

Таким чином, з переліку досліджених показників способу життя не виявлено зв'язків рівнів духовності за рисами характеру з регулярністю відпочинку / розваг, ставленням до тютюнопаління, регулярністю харчування обстежених.

Найбільша кількість високого рівня духовності притаманна особам, які працювали чи навчались без необхідної фізичної активності. Також встановлено, що більша кількість високого рівня духовності виявляється в осіб, які відпочивали / розважались фізично пасивно. З іншого боку, найменшу кількість початкового рівня духовності зареєстровано у осіб, які регулярно займалися фізичними заняттями у побуті. Наведені дані про зв'язок між рівнями духовності та фізичною активністю обстежених на роботі, у побуті чи на відпочинку є суперечливими у трактуванні. Це дозволяє припустити висновок про відсутність прямих і однозначних взаємозв'язків між духовним розвитком людини та фізичною активністю.

Під час відпочинку та у вільний час, особам, які приділяли увагу переважно собі, притаманна найбільша кількість високого та найменша кількість початкового рівнів духовності. Найменшу кількість високого рівня духовності виявлено в осіб, які вказували, що майже не мають вільного часу. Також особам, що майже не мають вільного часу, притаманна наявність більшої кількості комбінованих різнонаправлених рівнів духовності. Із наведеного виходить, що особи, які знаходять час для себе, є більш духовно розвинутими.

Встановлені деякі залежності між вживанням алкоголю та станом духовності обстежених, що виявилось у реєстрації найбільшої кількості високого рівня духовності у осіб, які зараз алкоголь не вживають, але раніше вживали часто, та у реєстрації найбільшої кількості комбінованих різнонаправлених рівнів духовності серед осіб, які вживають алкоголь часто (2-3 рази на тиждень). Начебто можна стверджувати, що ступінь духовного розвитку сприяє подоланню алкогольної залежності, проте, серед осіб, які взагалі не вживали алкоголь, не виявлено жодного випадку високого і найвищого рівнів духовності. Пояснюючи встановлений факт, можна припустити, що «механізми духовності» задіюються в ситуаціях, коли особа вживає алкоголь та хоче цього позбутися.

Не виявлено зв'язку рівнів духовності з регулярністю відпочинку / розваг, ставленням до тютюнопаління, регулярністю харчування обстежених.

### **9. Зв'язок духовності за рисами характеру з особистісними факторами**

Особистісні фактори є особливим фоном життя та гармонійного проживання людини. Зазвичай до таких факторів можна віднести особистісні цінності, що проявляються в ідеалах, інтересах, переконаннях з метою регулювання поведінки людей у соціумі. Нами досліджені особистісні фактори, пов'язані зі ставленням обстежених до різних релігій, шкіл внутрішнього розвитку людини, езотерики та екстрасенсорики, до людей і навколишнього соціального середовища.

Для цього обстеженим запропоновано відповіді на питання про:

– *сповідання релігії та залучення до шкіл внутрішнього розвитку людини* (варіанти відповіді: не сповідаю будь-яку релігію; сповідаю християнство; сповідаю інші релігії (іслам, іудаїзм, буддизм тощо); прихильник шкіл внутрішнього розвитку людини, езотерики, екстрасенсорики);

– *ставлення до релігійних традицій* (варіанти відповіді: мене це не цікавить; ставлюсь з повагою, але традицій не дотримуюсь; не є віруючою людиною, але традицій дотримуюсь непостійно; не є віруючою людиною, але традицій дотримуюсь постійно; віруючий, але традицій не дотримуюсь; віруючий, традицій дотримуюсь непостійно; віруючий, традицій дотримуюсь постійно);

– ставлення до шкіл внутрішнього розвитку людини, езотерики, екстрасенсорики (варіанти відповіді: мені це не цікаво; цим цікавлюся, про це читаю, але в житті не застосовую; приймаю участь та/або застосовую такі методики в житті);

– ставлення до подій, що відбуваються у країні, регіоні та місці проживання (варіанти відповіді: я до них байдужий/а; слідкую за ними, живу, реагую та переймаюсь ними; слідкую за ними, особливо не реагуючи на них; не звертаю на них увагу, якщо і звертаю, то ставлюсь до них спокійно);

– ставлення до незнайомих людей, які живуть в одному місті, селищі чи селі (варіанти відповіді: поваги не заслуговують; я до них байдужий/а, не звертаю на них уваги; трохи поважаю декотрих з них; поважаю всіх або переважну більшість з них; ставлюсь до оточуючих мене людей спокійно, без оцінки).

До особистісних характеристик нами віднесено сприйняття обстеженими хвороби як життєвої події. Про це судили за двома питаннями: уявлення про хворобу та ставлення до хвороби.

Питання про уявлення про хворобу потребувало зробити вибір з таких тверджень (допускалося кілька відповідей): 1) хвороба – це неминучість («всі люди рано чи пізно хворіють, таке життя»); 2) хвороба – це збіг обставин («так вийшло, що я опинився/лась в тому місці, де обірвалися дроти, які впали мені на голову»); 3) хвороба – це результат власних помилок («не треба було так швидко бігати, не впав/ла б і не зламав/ла б ногу»); 4) хвороба – це кара («мене Господь покарав»); 5) хвороба – це випробування («Господь дає людині такі випробування, які людина може витримати»); 6) хвороба – це наука іншим («нехай молоде бачить, що не треба палити, а то буде рак легень, як у мене»); 7) хвороба – це розплата за гріхи предків («мій батько/мати вів/вела неправедний спосіб життя і ось я розплачуюсь за його/її гріхи»); 8) хвороба як наслідок заздрості («мені подруга позаздрила, що у нас в родині все добре»); 9) хвороба як наслідок ревнощів («це його колишня пасія мені накликала цю хворобу»). Далі приймалося рішення про переважаюче уявлення обстеженого про хворобу: хвороба як об'єктивна реальність (відповіді 1, 2, 3), хвороба як даність (відповіді 4, 5, 6, 7) чи хвороба як результат міжособистісних відносин (відповіді 8, 9). Для цього обчислювалося середнє значення відмічених відповідей (1 бал за будь-яку відповідь) за кожним з трьох уявлень про хворобу. Переважаючим уявленням про хворобу вважалося те, яке мало більше числове значення.

Друге питання віддзеркалювало ставлення обстежених до хвороби і передбачало такі відповіді: хвороба – це важлива складова



життя; хвороба – це комфортний для людини стан; хвороба – це тимчасове життєве утруднення; хвороба – це напасть, яка заважає жити.

В табл. 62 наведено розподіл рівнів духовності залежно від сповідання обстеженими релігії та залучення їх до шкіл внутрішнього розвитку. Зв'язку між цими показниками не встановлено.

У віруючих, які традицій не дотримувалися, виявлено найбільшу кількість високого рівня духовності – 23.53% (8/34), що статистично значуще відрізнялось від тих осіб, яких релігія не цікавила, – 10.60% (16/151) ( $p < 0.05$ ), які ставилися до неї з повагою, але традицій не дотримувалися – 9.09% (12/132) ( $p < 0.05$ ) та які не були віруючими, але традицій дотримувалися непостійно – 7.14% (5/70) ( $p < 0.05$ ). Під час проведення аналізу не враховані відповіді «не є віруючою людиною, але традицій дотримуюсь постійно» через їх малу кількість (табл. 63).

Таблиця 62

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від сповідання обстеженими релігії та залучення їх до шкіл внутрішнього розвитку ( $\chi^2 = 17.80, p = 0.2733$ )**

Рівні духовності	Сповідання релігії та залучення до шкіл внутрішнього розвитку							
	Не сповідаю будь-яку релігію (n=131)		Сповідаю християнство (n=371)		Сповідаю інші релігії (іслам, іудаїзм, буддизм тощо) (n=10)		Прихильник шкіл внутрішнього розвитку людини, езотерики тощо (n=25)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	40	30.53	128	34.50	2	20.00	8	32.00
Добрий	30	22.90	82	22.10	4	40.00	7	28.00
Високий	13	9.92	42	11.32	1	10.00	3	12.00
Найвищий	9	6.87	14	3.77	2	20.00	0	0
Комбіновані низькі	8	6.11	40	10.78	0	0	1	4.00
Комбіновані різнонаправлені	31	23.66	65	17.52	1	10.00	6	24.00

Таблиця 63

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від ставлення обстежених до релігії ( $\chi^2 = 41.06$ ,  $p = 0.0858$ )**

Рівні духовності	Ставлення до релігійних традицій													
	Мене це не цікавить (n=151)		Ставлюсь з повагою, традицій не дотримуюсь (n=132)		Не є віруючою людиною, але традицій дотримуюсь непостійно (n=70)		Не є віруючою людиною, але традицій дотримуюсь постійно (n=19)		Віруючий, але традицій не дотримуюсь (n=34)		Віруючий, традицій дотримуюсь непостійно (n=134)		Віруючий, традицій дотримуюсь постійно (n=28)	
	Абс.	%	Абс.	Абс.	п	Абс.	п	Абс.	п	Абс.	п	Абс.	п	%
Початковий	59	39.07	41	31.06	26	37.14	1	5.26	8	23.53	44	32.84	9	32.14
Добрий	30	19.87	32	24.24	17	24.29	4	21.05	8	23.53	32	23.88	5	17.86
Високий	16	10.60	12	9.09	5	7.14	4	21.05	8	23.53	17	12.69	2	7.14
Найвищий	9	5.96	5	3.79	3	4.29	4	21.05	2	5.88	2	1.49	2	7.14
Комбіновані низькі	13	8.61	11	8.33	4	5.71	4	21.05	3	8.82	14	10.45	2	7.14
Комбіновані різнонаправлені	24	15.89	31	23.48	15	21.43	2	10.53	5	14.71	25	18.66	8	28.57

Також не встановлено зв'язку між рівнями духовності зі ставленням обстежених до шкіл внутрішнього розвитку людини, езотерики, екстрасенсорики (табл. 64), ставленням до подій, що відбуваються у країні, регіоні та місці проживання (табл. 65).

Таблиця 64

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від ставлення обстежених до шкіл внутрішнього розвитку людини, езотерики, екстрасенсорики ( $\chi^2 = 2.45$ ,  $p=0.9915$ )**

Рівні духовності	Ставлення до шкіл внутрішнього розвитку людини, езотерики, екстрасенсорики					
	Мені це не цікаво (n=319)		Цим цікавлюся, але в житті не застосовую (n=184)		Приймаю участь та/або застосовую такі методики в житті (n=50)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	111	34.80	61	33.15	14	28.00
Добрий	71	22.26	44	23.91	10	20.00
Високий	34	10.66	20	10.87	7	14.00
Найвищий	14	4.39	9	4.89	3	6.00
Комбіновані низькі	28	8.78	17	9.24	4	8.00
Комбіновані різнонаправлені	61	19.12	33	17.93	12	24.00

Встановлено зв'язок рівнів духовності зі ставленням обстежених до незнайомих людей, які живуть в одному місті, селищі чи селі (табл. 66). Найбільшу кількість найвищого рівня духовності зареєстровано у тих осіб, які вказали, що незнайомі люди, які живуть в одному місті, селищі чи селі, поваги не заслуговують – 19.23% (5/26). Це суттєво відрізнялося від тих осіб, які ставилися до оточуючих людей спокійно, без оцінки – 2.94% (8/272) ( $p<0.001$ ) чи поважали всіх або переважну більшість з них – такий рівень не зареєстровано (0/56) ( $p<0.001$ ).

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від ставлення обстежених до подій, що відбуваються у країні, регіоні та місці проживання ( $\chi^2 = 11.38, p=0.7245$ )**

Рівні духовності	Ставлення до подій, що відбуваються у країні, регіоні та місці проживання							
	Байдужий/а до них (n=75)		Слідкую за ними, живу, реауюю та переймаюсь рими (n=121)		Слідкую за ними, особливо не реауючи на них (n=243)		Не звертаю на них увагу, ставлюсь до них спокійно (n=128)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	30	40.00	33	27.27	79	32.51	44	34.38
Добрый	12	16.00	26	21.49	64	26.34	28	21.88
Високий	10	13.33	18	14.88	24	9.88	11	8.59
Найвищий	4	5.33	7	5.79	9	3.70	7	5.47
Комбіновані низькі	7	9.33	11	9.09	18	7.41	14	10.94
Комбіновані різнонаправлені	12	16.00	26	21.49	49	20.16	24	18.75

Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від ставлення обстежених до незнайомих людей, які живуть в одному місті, селищі чи селі ( $\chi^2 = 31.00, p=0.0551$ )

Рівні духовності	Ставлення до незнайомих людей, що живуть в одному місті, селищі чи селі									
	Поваги не заслужують (n=26)		Байдужий/а до них, не звертаю на них уваги (n=105)		Трохи поважаю декотрих з них (n=79)		Поважаю всіх або переважну більшість з них (n=56)		Ставлюсь до оточуючих людей спокійно, без оцінки (n=272)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	9	34.62	40	38.10	24	30.38	23	41.07	86	31.62
Добрий	3	11.54	15	14.29	19	24.05	15	26.79	68	25.00
Високий	3	11.54	15	14.29	7	8.86	3	5.36	31	11.40
Найвищий	5	19.23	7	6.67	5	6.33	0	0	8	2.94
Комбіновані низькі	1	3.85	9	8.57	10	12.66	4	7.14	25	9.19
Комбіновані різнонаправлені	5	19.23	19	18.10	14	17.72	11	19.64	54	19.85

Взаємозв'язку між рівнями духовності з уявленням обстежених про хворобу (табл. 67) та зі ставленням до хвороби (табл. 68) не встановлено.

Таблиця 67

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від уявлення обстежених про хворобу ( $\chi^2 = 17.23$ ,  $p=0.3050$ )**

Рівні духовності	Уявлення про хворобу							
	Хвороба – це об'єктивна реальність (n=452)		Хвороба – це даність (n=54)		Хвороба – це результат міжособистісних відносин (n=30)		Комбінація уявлень (n=6)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	157	34.73	16	29.63	9	30.00	2	33.33
Добрий	102	22.57	16	29.63	4	13.33	1	16.67
Високий	48	10.62	6	11.11	5	16.67	0	0
Найвищий	21	4.65	2	3.70	4	13.33	0	0
Комбіновані низькі	41	9.07	5	9.26	0	0	2	33.33
Комбіновані різнонаправлені	83	18.36	9	16.67	8	26.67	1	16.67

Таблиця 68

**Розподіл рівнів духовності за рисами характеру залежно від ставлення обстежених до хвороби ( $\chi^2 = 20.08$ ,  $p=0.1685$ )**

Рівні духовності	Ставлення до хвороби							
	Як до тимчасового життєвого утруднення (n=357)		Як до напасти, яка заважає жити (n=131)		Як до важливої складової життя (n=14)		Як до комфортного стану людини (n=34)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Початковий	127	35.57	44	33.59	2	14.29	9	26.47
Добрий	78	21.85	32	24.43	3	21.43	8	23.53
Високий	36	10.08	15	11.45	2	14.29	7	20.59
Найвищий	13	3.64	7	5.34	3	21.43	3	8.82
Комбіновані низькі	37	10.36	8	6.11	2	14.29	1	2.94
Комбіновані різнонаправлені	66	18.49	25	19.08	2	14.29	6	17.65

Таким чином, з більшістю досліджених особистісних факторів не встановлено зв'язок з рівнями духовності за рисами характеру. Це стосується таких показників, як сповідання релігії та залучення до шкіл внутрішнього розвитку, ставлення до шкіл внутрішнього розвитку людини, езотерики, екстрасенсорики, ставлення до подій, що відбуваються у країні, регіоні та місці проживання, уявлення про хворобу та ставлення обстежених до хвороби.

Зв'язок рівнів духовності виявлено лише за двома особистісними показниками – ставлення обстежених до релігії та ставлення до незнайомих людей, які живуть в одному місті, селищі чи селі. Перше, у віруючих, які не дотримуються релігійних традицій, зареєстровано найбільшу кількість високого рівня духовності. Друге, особам, які вказали, що незнайомі люди, які живуть в одному місті, селищі чи селі, поваги не заслуговують, притаманна найбільша кількість найвищого рівня духовності.

Перший факт є черговим свідченням і підтвердженням того, що релігія прямо не пов'язана з духовністю. Такий висновок можна зробити, не дивлячись на те, що цей факт встановлено у віруючих людей, якими вони себе позначили під час опитування. У нашому ж дослідженні навіть в осіб, які є віруючими і постійно дотримуються релігійних традицій, виявляється мала кількість високих рівнів духовності.

Другий факт (особи з найвищим рівнем духовності вважають, що незнайомі люди поваги не заслуговують) не відповідає сучасним уявленням про духовність. Зазвичай, духовно розвинута людина спокійно ставиться до інших людей, не оцінює їх вчинки, сприймає оточуючий світ, як належне. Проте, виявлений другий факт не в повній мірі є обґрунтованим статистично, оскільки загальна кількість випадків з найвищим рівнем духовності склала всього 13 з 574 обстежених, а групи, що порівнювалися, значно відрізнялися між собою за кількістю обстежених (26 та 272).

## **ВИСНОВКИ**

Стан духовності хворих і здорових людей вивчено шляхом аналізу рис характеру, що обрали обстежувані стосовно себе під час опитування. Духовність досліджено за окремими рисами характеру та інтегрованими висновками про рівень духовності. Зв'язок між показниками встановлювали шляхом побудови таблиць спряженості

(кросстабуляції) з обчисленням критерію відповідності хі-квадрат Пірсона.

Під час аналізу окремих рис характеру встановлено, що в цілому у виборці обстежених осіб (n=574) переважали риси характеру, що утворюють початковий рівень духовності. Особам юнацького віку (менше 25 років) притаманна більша кількість вибраних рис характеру, порівнюючи з усіма особами інших вікових груп, особливо з особами похилого віку (старше 60 років). У осіб юнацького віку частіше реєструються риси характеру, що складають низькі рівні духовності. Чоловіки переважають жінок за кількістю рис характеру, що утворюють високі рівні духовності.

Стан духовності людини в певній мірі пов'язаний з повнотою освіти та видами професійної освіти, що виявляється у реєстрації більшої кількості рис характеру, що утворюють високі рівні духовності, в осіб з неповною та повною вищими освітами. Особам з середньою чи середньою спеціальною освітими притаманні риси характеру, що складають низькі рівні духовності. Порівняно з особами без вищої професійної освіти особам з гуманітарною освітою притаманна наявність більшої кількості рис характеру, що є проявом високих рівнів духовності.

Під час формування висновків про рівні духовності за рисами характеру врахували ті, що містили комбінації декількох рівнів. Подальшому аналізу підлягали не 4, як пропонували автори опитувальника, а 6 наступних висновків про рівень духовності: початковий, добрий, високий, найвищий, комбіновані низькі, комбіновані різнонаправлені. В цілому у виборці більшість обстежених мали низькі рівні (початковий, добрий, комбіновані низькі) духовності (55.75%; 320/574), значно менша кількість – різнонаправлені комбіновані (19.51%; 112/574), а найменша кількість – високі (високий, найвищий) рівні (15.85%; 91/574).

Дослідження зв'язку рівнів духовності за рисами характеру з біодемографічними та антропометричними показниками показало, що за кількістю найвищого рівня духовності чоловіки переважають жінок. За рівнями духовності не встановлено відмінностей між особами різних вікових груп. У осіб з довжиною тіла 180 см і більше виявляється найменша кількість початкового рівня духовності та більша кількість найвищого рівня духовності в порівнянні з особами, які мають меншу довжину тіла. Тобто особам високого зросту притаманні високі рівні духовності.



Під час дослідження зв'язку рівнів духовності за рисами характеру з показниками функціонального стану кардіо-респіраторної системи, м'язів та вестибулярного апарату встановлено такі особливості. Для осіб з підвищеним систолічним артеріальним тиском (більше 140 мм.рт.ст.) притаманна більша кількість початкового рівня духовності та менша кількість комбінованих різнонаправлених рівнів духовності, порівнюючи з особами з низьким систолічним артеріальним тиском. В осіб із затримкою дихання після вдиху понад 90 сек, тобто за умов гарних функціональних можливостей органів дихання, реєструється менша кількість початкового рівня та комбінованих низьких рівнів духовності. За умови кращих показників статичного балансування (більше 60 сек) реєструється більша кількість початкового рівня духовності, а найменша його кількість виявляється тоді, коли тривалість балансування менше 15 сек. Встановлено зворотну залежність між м'язовою силою кисті й духовністю обстежених, що виявилось у реєстрації у осіб з великою відносною силою кисті за індексом її сили найменшої кількості найвищого рівня духовності. Також виявлені різнонаправлені зв'язки між градаціями адаптаційного потенціалу системи кровообігу за А.П. Берсеневою та рівнями духовності, проте є тенденція того, що за умови незадовільного та зриву механізмів адаптації переважає початковий рівень духовності. За індексом Скібінські за умови поганої та незадовільної спряженості роботи органів дихання та кровообігу частіше виявляються низькі рівні духовності. Тобто високі рівні духовності (високий, найвищий) частіше реєструються за кращої функціональної можливості органів дихання, більш низького систолічного артеріального тиску, задовільного адаптаційного потенціалу системи кровообігу за А.П. Берсеневою. З іншого боку, можливий зворотній зв'язок м'язової сили кисті, тривалості статичного балансування з духовністю обстежених.

Суперечливі результати отримані при вивченні зв'язку рівнів духовності за рисами характеру з дослідженими показниками фізичного здоров'я за опитуванням. На це вказує те, що більша кількість низьких рівнів духовності (початковий, комбіновані низькі) виявлялися в осіб, які, з одного боку, не хворіли протягом життя взагалі (гарне фізичне здоров'я), а з іншого – хворіли простудними захворюваннями 3 і більше разів на рік (погане фізичне здоров'я). Враховуючи, що в осіб з поганим та дуже

поганим самопочуттям за В.П. Войтенком виявлено переважання найвищого рівня духовності, а в осіб з низьким рівнем фізичного компоненту здоров'я (менше 30 балів) за опитувальником MOS SF-36 зареєстровано найбільшу кількість високого рівня духовності, то можна припустити про наявність зворотного зв'язку між фізичним і духовним компонентами здоров'я.

Вивчення зв'язку рівнів духовності за рисами характеру з показниками психічного стану показало, що особи з низькими рівнями духовності більше схильні до проявів як реактивної, так і особистісної тривожності, поганого самопочуття та настрою. В свою чергу, особам з низьким рівнем психічного компоненту здоров'я за MOS SF-36 притаманна більша кількість комбінованих різнонаправлених рівнів. З іншого боку, в осіб з найвищим рівнем духовності зареєстровано найбільшу кількість низького рівня мотивації до збереження свого здоров'я. В цілому можна стверджувати, що у взаємовідносинах між духовністю та психічним станом обстежених існує в більшій мірі прямий зв'язок. Проте, особи з високими рівнями духовності є менше мотивованими до збереження свого здоров'я.

Майже половина досліджених соціальних показників не виявила зв'язку з рівнями духовності за рисами характеру, а встановлені зв'язки є неоднозначними у трактуванні. Не знайдено значущого обґрунтування зв'язку рівнів духовності з сімейним станом обстежених. Встановлена лише тенденція до більшої кількості доброго рівня духовності в одружених / заміжніх, в порівнюючи з неодруженими / незаміжніми. У осіб, які мали неповну сім'ю, виявилася більша кількість комбінованих різнонаправлених рівнів духовності та менша кількість початкового рівня духовності в порівнянні з особами, які мали повну сім'ю. Виявлено найбільшу кількість найвищого рівня духовності у осіб з військовою та різними спецслужбовими видами освіти, найбільшу кількість комбінованих різнонаправлених рівнів духовності у осіб, які працюють на малих приватних підприємствах, найбільшу кількість найвищого рівня духовності в осіб, котрі мають постійний вплив професійних шкідливостей. Також встановлено найбільшу кількість початкового рівня духовності в осіб, які самостійно не заробляють, а найменшу – в осіб, які заробляють за місяць еквівалентно в доларах більше 1000\$, що має своє пояснення, оскільки

самостійно не заробляють юнаки (студенти), яким притаманні низькі рівні духовності.

Під час аналізу зв'язку рівнів духовності за рисами характеру з показниками способу життя встановлено найбільшу кількість високого рівня духовності у осіб, які працювали чи навчались без необхідної фізичної активності на робочому місці. Більшу кількість високого рівня духовності виявлено в осіб, які відпочивали / розважались фізично пасивно. Найменшу кількість початкового рівня духовності зареєстровано в осіб, які регулярно займалися фізичними заняттями у побуті. Наведені дані про зв'язок між рівнями духовності та фізичною активністю обстежених на роботі, у побуті чи на відпочинку є суперечливими у трактуванні та показують відсутність прямих і однозначних взаємозв'язків між духовним розвитком людини та фізичною активністю. Якщо під час відпочинку та у вільний час, особи приділяють увагу переважно собі, то їм притаманна найбільша кількість високого та найменша кількість початкового рівнів духовності. Тобто, духовно розвинуті люди у вільний час займаються собою. Серед осіб, які не вживають алкоголь, не виявлено жодного випадку високого і найвищого рівнів духовності. Проте особам, які зараз алкоголь не вживають, але раніше вживали часто, притаманна найбільша кількість високого рівня духовності, а особам, які вживають алкоголь часто (2-3 рази на тиждень), притаманна найбільша кількість комбінованих різнонаправлених рівнів духовності. Тут можна припустити, що «механізми духовності» задіюються в ситуаціях, коли особа вживає алкоголь та хоче цього позбутися. Не встановлено зв'язку рівнів духовності з тютюнопалінням обстежених.

З більшістю досліджених особистісних факторів не встановлено зв'язок з рівнями духовності за рисами характеру. Виявлено, що у віруючих, які не дотримуються релігійних традицій, реєструється найбільша кількість високого рівня духовності. Особи з найвищим рівнем духовності вказали, що незнайомі люди, які живуть в одному місті, селищі чи селі, поваги не заслуговують. Перший факт є черговим свідченням і підтвердженням того, що релігійність людини прямо не пов'язана з її духовністю. Другий факт не стикається з сучасними уявленнями про духовність. Проте останнє не в повній мірі є обґрунтованим статистично, що пов'язано зі значною відмінністю груп, які порівнювались, за кількістю

обстежених та малою загальною кількістю найвищого рівня духовності.

## АНОТАЦІЯ

Шляхом опитування встановлено у обстежених наявність «позитивних» рис характеру. Загалом у виборці обстежених переважали риси характеру, що утворюють початковий, тобто низький, рівень духовності. Використовуючи отримані дані, приймалося рішення про рівень духовності. Більшість обстежених мали низькі (початковий, добрий, комбіновані низькі) рівні (55.75%; 320/574), значно менша кількість – різнонаправлені комбіновані (19.51%; 112/574), а найменша кількість – високі (високий, найвищий) рівні (15.85%; 91/574) духовності.

Дослідження зв'язку рівнів духовності за рисами характеру з різними показниками фізичного, психічного і соціального здоров'я, способу життя та особистісними факторами показало, що високі рівні духовності більше притаманні чоловікам, особам з неповною та повною вищими освітами, з гуманітарним видом освіти, військовою та різними спецслужбовими видами освіти, особам з високим зростом, з меншим рівнем систолічного артеріального тиску, з кращими функціональними можливостями органів дихання, з задовільним адаптаційним потенціалом системи кровообігу за А.П. Берсеневою. Також високі рівні духовності пов'язані з меншою схильністю обстежених до проявів як реактивної, так і особистісної тривожності, до гарного самопочуття та настрою, з часом, що приділяється лише собі під час відпочинку та у вільний час. Особи з вищими рівнями духовності спроможні не вживати алкоголь, якщо цього забажають. Низькі рівні духовності частіше виявляються у осіб юнацького віку.

Суперечливими і неоднозначними є висновки про зворотній зв'язок м'язової сили кисті, тривалості статичного балансування з духовністю обстежених, про відсутність прямого зв'язку між фізичним і духовним компонентами здоров'я, між духовним розвитком та фізичною активністю людини, про наявність меншої мотивації до збереження свого здоров'я у осіб з високими рівнями духовності. Показано, що релігійність людини прямо не пов'язана з її духовністю.

## Література

1. Устав (Конституція) Всемирной организации здравоохранения. Нью-Йорк, 1946. URL: [http://www.who.int/governance/eb/who\\_constitution\\_ru.pdf](http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_ru.pdf) (дата звернення: 22.02.2022).
2. Williams B.R., Holt C.L., Le D., Shultz E. Characterizing Change in Religious and Spiritual Identity among a National Sample of African American Adults. *J Relig Spiritual Aging*. 2015. № 27(4). P. 343–357. doi: 10.1080/15528030.2015.1073208
3. Sinnott J.D. Special issues: Spirituality and adult development. *Journal of Adult Development*. 2001. № 8(4). P. 199–200. doi:10.1023/A:1011353527010
4. Pargament K.I., Saunders S.M. Introduction to the special issue on spirituality and psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*. 2007. № 3(10). P. 903-907. doi:10.1002/jclp.20405
5. Hodgson S., Watts I., Fraser S., Roderick P., Dambha-Miller H. Loneliness, social isolation, cardiovascular disease and mortality: a synthesis of the literature and conceptual framework. *J R Soc Med*. 2020. № 113(5). P. 185-192. doi: 10.1177/0141076820918236
6. Muscatell K.A. Socioeconomic influences on brain function: implications for health. *Ann N Y Acad Sci*. 2018. №1428(1). P. 14–32. doi: 10.1111/nyas.13862
7. Abu H.O., Ulbricht C., Ding E., Allison J.J., Salmoirago-Blotcher E., Goldberg R.J., Kiefe C.I. Association of religiosity and spirituality with quality of life in patients with cardiovascular disease: a systematic review. *Qual Life Res*. 2018. № 27(11). P. 2777–2797. doi: 10.1007/s11136-018-1906-4
8. Kalra S., Priya G., Grewal E., Aye T.T., Waraich B.K., SweLatt T., Khun T., Phanvarine M., Sutta S., Kaush U., Manilka., Ruder S., Kalra B. Lessons for the Health-care Practitioner from Buddhism. *Indian J Endocrinol Metab*. 2018. №22(6). P. 812–817. doi: 10.4103/ijem.IJEM\_286\_17
9. Савченко В., Буряк О., Харченко Г., Полковенко О., Омері І., Яценко С. Стан духовного здоров'я хворих людей та його зв'язок з медичними висновками про соматичне здоров'я на курорті. *Спортивна наука та здоров'я людини*. 2019. № 1. С. 109–120.
10. Sibnath Deb, Kevin McGirr, Jiandong Sun. Spirituality in Indian University Students and its Associations with Socioeconomic Status,

Religious Background, Social Support, and Mental Health. *J Relig Health*. 2016. № 55(5). P. 1623–1641. doi: 10.1007/s10943-016-0207-x

11. Савченко В., Буряк О., Комоцька О., Погребняк Ю., Якимчук О. Рівень духовного розвитку студентів гуманітарного університету та його зв'язок із самооцінкою здоров'я. *Спортивна наука та здоров'я людини*. 2019. №2. С. 47–53. doi: <https://doi.org/10.28925/2664-2069.2019.2.8>

12. Carlos A Reyes-Ortiz, Claudia Payan, Geraldine Altamar, Fernando Gomez, Harold G Koenig. Religiosity and self-rated health among older adults in Colombia. *Colomb Med (Cali)*. 2019 Jun 30. № 50(2). P. 67-76. doi: 10.25100/cm.v50i2.4012.

13. Савченко В.М., Харченко Г.Д., Буряк О.Ю., Омері І.Д., Неведомська Є.О., Тимчик О.В., Яценко С.П., Білецька В.В., Ясько Л.В. Рівні особистісної зрілості студентів гуманітарного університету. *Спортивна наука та здоров'я людини*. 2020. № 1(3). С. 100-114. doi:10.28925/2664-2069.2020.1.8.

14. Litalien M., Atari D.O., Obasi I. The Influence of Religiosity and Spirituality on Health in Canada: A Systematic Literature Review. *J Relig Health*. 2021. doi: 10.1007/s10943-020-01148-8. Online ahead of print.

15. Rosmarin D.H., Wachholtz A., Ai A. Beyond descriptive research: advancing the study of spirituality and health. *J Behav Med*. 2011. № 34(6). P. 409–413. doi: 10.1007/s10865-011-9370-4. Epub 2011 jul 13.

16. Діагностичні підходи до визначення стану духовного і морального здоров'я особистості : навчальний посібник для проведення практичних занять / укл.: М.С. Гончаренко, Е.Т. Карачинська, В.Є. Новікова. Харків : Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2009. 156 с.

17. Савченко В.М., Неведомська Є.О., Омері І.Д. Зв'язок духовності за рисами характеру з фізичною активністю хворих і здорових людей. *International scientific and practical conference «Physical culture and sports in the educational space: innovations and development prospects»* : conference proceedings, March 5–6, 2021. Wloclawek, Republic of Poland «Baltija Publishing». P. 101–105.

18. Баевский Р.М., Берсенева А.П. Оценка адаптационных возможностей организма и риск развития заболеваний. Москва : Медицина, 1997. 240 с.

19. Пирогова Е.А. Совершенствование физического состояния человека. К. : Здоров'я, 1989. 164 с.
20. Вікова фізіологія : метод. рек. до практ. робіт / О. О. Виноградов, О. А. Виноградов, О. Д. Боярчук ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 50 с.
21. Інгула Н.І. Психоемоційний стан та вегетативна резистентність у хворих з хронічною ішемією мозку на тлі стенокардії напруги. *Східно-європейський неврологічний журнал*. 2017. № 4 (16). С. 36–41.
22. Основи діагностичних досліджень у фізичній реабілітації : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. Бойчук, М. Голубева, О. Левандовський, Л. Войчишин. Л. : ЗУКЦ, 2010. 240 с.
23. Войтенко В.П. Здоровье здоровых. Введение в санологию. К.: Здоровье, 1991. 246 с.
24. Ware J.E., Snow K.K., Kosinski M., Gandek B. SF-36 Health Survey. Manual and interpretation guide. The Health Institute, New England Medical Center. Boston, Mass, 1993. 198 p.
25. Фещенко Ю.І., Мостовой Ю.М., Бабійчук Ю.В. Процедура адаптації міжнародного опитувальника оцінки якості життя MOS SF-36 в Україні. Досвід застосування у хворих бронхіальною астмою. *Український пульмонологічний журнал*. 2002. № 3. С. 9–11.
26. Доскин В.А., Лаврентьева Н.А., Мирошников М.П. Тест дифференцированной самооценки функционального состояния. *Вопросы психологии*. 1973. № 6. С. 141–145.
27. Ханин Ю.Л. Краткое руководство к применению шкалы реактивной и личностной тревожности Ч.Д. Спилберга. Л.: ЛНИИТЕК, 1976. 40 с.
28. Профілактика професійної деформації персоналу установ виконання покарань : посібник. / С.Ю. Замула, І.В. Пахомов, І.М. Рудніцька, В.О. Синєбок, В.В. Скороход, С.П. Шелест. Біла Церква, 2011. 206 с.
29. Шкалы, тесты и опросники в медицинской реабилитации / под ред. А.Н. Белова. М.: Антидор, 2002. 440 с.

**Information about the authors:**

**Savchenko Valentyn Mykhailovych,**

Doctor of science in medicine,

Head of the Department of Physical Rehabilitation and

Biokinesiology

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine

**Nevedomsjka Jevgenija Oleksijvna**

Doctor of Philosophy,

Associate Professor of the Department of Physical Rehabilitation and

Biokinesiology

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine

**Omeri Iryna Dmytrivna,**

Doctor of Philosophy,

Associate Professor of the Department of Physical Rehabilitation and

Biokinesiology

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine

**Kharchenko Halyna Dmytrivna,**

Doctor of Philosophy,

Associate professor of the Department of Physical Rehabilitation and

Biokinesiology

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine

**Tymchyk Olesia Volodymyrivna,**

Doctor of Philosophy

Associate professor of the Department of Physical Rehabilitation and

Biokinesiology

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine



**Ivashchenko Sergii Mykolayovych,**  
Doctor of science in medicine,  
Professor of the Department of Physical Rehabilitation and  
Biokinesiology  
Borys Grinchenko Kyiv University  
18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine

**Buriak Olga Yuriyivna**  
Senior Lecturer of Department of Physical Rehabilitation and  
Biokinesiology  
Borys Grinchenko Kyiv University  
18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine

**Yatsenko Svitlana Petrivna,**  
Senior Lecturer of Department of Physical Rehabilitation and  
Biokinesiology  
Borys Grinchenko Kyiv University  
18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine